

Hekimbaşı Muştafâ Behcet Efendi'nin *Rûhye Risâlesi* üzerine bir çalışma: Eser gerçekten Störck'ten bir çeviri mi? ⁱ

A study on *Rûhye Risâlesi* by Chief-physician Muştafâ Behcet Efendi: is the work indeed a translation from Störck? ⁱⁱ

Ahmet Acidumanⁱ, Gözde Acidumanⁱⁱ

ⁱProf. Dr. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik A.D., <https://orcid.org/0000-0003-2021-4471>

ⁱⁱArş. Gör. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı A.D., <https://orcid.org/0000-0003-2980-1138>

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde, üçüncü hekimbaşılığı döneminde, 14 Mart 1827'de Tıbbhâne-i Âmire'nin açılmasını sağlayan ve büyük bir kısmı tıp üzerine olmak üzere, çeşitli eserler telif ve tercüme eden Muştafâ Behcet Efendi (1774-1834), Türk tıp tarihinin önemli ve öncü isimlerinden birisidir. Türk tıp tarihi literatürü gözden geçirildiğinde Muştafâ Behcet Efendi'nin hayatı ile telif ve tercüme ettiği eserlerini de kapsayan önemli çalışmaların yapıldığı ve yayımlandığı görülmektedir. *Risâle-i Telkîh-i Bakarî* [Çiçek Aşısı Risalesi], *Veza'if-i A'zâ* [Fizyoloji Tercümesi], *Tertîb-i Eczâ*, *Kolera Risâlesi*, *Frenji Risâlesi*, Buffon'un *Histoire Naturelles*'inin tercümesi [Tarih-i Tabîî], *Hezâr Esrâr* gibi eserlerinin yanı sıra, bu çalışmanın da konusunu oluşturan *Rûhye Risâlesi* isimli bir eseri de bulunmaktadır. Türk tıp tarihi literatüründe *Rûhye Risâlesi*'ni ele alan eserlerde adı geçen risalenin Hekimbaşı Muştafâ Behcet Efendi tarafından yazılmış olduğu genelde kabul edilen bir bilgi olmakla birlikte, bazı yazarlar tarafından Şânizâde Mehmed Aţâ'ullah Efendi'nin de Störck'ten bu adla bir çeviri yapmış olduğunu ileri sürdükleri görülmektedir. Bu makalede *Rûhye Risâlesi*'nin orijinini açıklamaya yönelik ilginç bulguların sunulması ve bu bilgilerin Türk tıp tarihi literatürüne kazandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Muştafâ Behcet Efendi, *Rûhye Risâlesi*, Anton von Störck, Tıp tarihi

ABSTRACT

Muştafâ Behcet Efendi (1774-1834) ensured the foundation of Tıbbkhâne Âmire on March 14, 1827 during his duty as the chief physician for the third time in the Ottoman Empire and wrote and translated many works mostly on medicine, therefore he is considered as a pioneer in the history of Turkish medicine. There are notable studies in the literature involving Muştafâ Behcet Efendi's life, works and translations. Along with *Risâle Telkîh Bakarî* [Pamphlet of Cowpox Vaccine], *Veza'if-i A'zâ* [Physiology Translation], *Tertîb-i Eczâ* [Composition/prescription of Medicines], *Kolera Risâlesi* [Pamphlet of Cholera], *Frenji Risâlesi* [Pamphlet of Syphilis], translation of Buffon's *Histoire Naturelles* [Tarih-i Tabîî], *Hezâr Esrâr* there is also *Rûhye Risâlesi* which is the object of this study. In the studies in the literature of history of Turkish medicine regarding *Rûhye Risâlesi*, it is generally accepted that the considered work was written by Chief-physician Muştafâ Behcet Efendi. However, some authors assert that *Rûhye Risâlesi* was a translation from Störck by Muştafâ Behcet Efendi. The aim of this article is to exhibit and add the findings about the origin of *Rûhye Risâlesi* to the literature of history of Turkish medicine.

Keywords: Muştafâ Behcet Efendi, *Rûhye Risâlesi*, Anton von Störck, History of medicine

ⁱLokman Hekim Dergisi, 2021; 11 (1): 40-72

DOI: 10.31020/mutftd.706973

e-ISSN: 1309-8004, ISSN 1309-761X

Geliş Tarihi – Received: 20 Mart 2020; Kabul Tarihi - Accepted: 28 Mayıs 2020

İletişim - Correspondence Author: Ahmet Aciduman <ahmetaciduman@yahoo.com>

Giriş

Türk tıp tarihi literatüründe üzerinde tartışma yaşanan konulardan birisi *Rūhye/Rūhiye Risālesi*'dir. *Rūhye/Rūhiye Risālesi*'ni ele alan eserlerde adı geçen risalenin Hekimbaşı Muştafâ Behcet Efendi (1774-1834) (**Şekil 1**) tarafından yazılmış olduğu genelde kabul edilen bir bilgi olmasına karşın, Şânizâde Meḥmed Aṭâ'ullah Efendi (1771-1826)'nin de (**Şekil 2**) bu adla bir risale kaleme almış olduğu yönünde bilgiler yer almaktadır. *Rūhye/Rūhiye Risālesi*'nin telif bir eser mi yoksa Störck adlı yazardan bir çeviri mi olduğu da üzerinde tartışılan bir başka konu olarak göze çarpmaktadır.

Şekil 1. Hekimbaşı Muştafâ Behcet Efendi (1774-1834)

Şekil 2. Şânizâde Meḥmed Aṭâ'ullah Efendi (1771-1826)

Bursalı Meḥmed Ṭāhir Bey '*Osmanlı Mü'ellifleri* adlı eserinin Muştafâ Behcet Efendi'ye ayırdığı bölümünde *Rūhye/Rūhiye Risālesi* ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Risāle'-i Rūhye/Rūhiye: Çocuklarda zuhûra gelen ve ergenlik dinilen bir nev' maraz-ı cildî ḥaḳkındadır."¹ Öte yandan Şânizâde Aṭâ'ullah Efendi'ye ayrılan bölümde ise *Rūhye/Rūhiye Risālesi* ile ilgili herhangi bir açıklamanın yer almadığı görülmektedir.¹

Ünver'in 1943 tarihli *Tıp Tarihi – I ve II inci Kısımlar* adlı kitabında Muştafâ Behcet Efendi'nin Croûte de lait (Ruhye) hastalığı üzerine bir risalesi olduğundan bahsettiği, ama eser hakkında bundan başka bir bilgi vermediği görülmektedir.² Ünver'in Şânizâde Meḥmed Aṭâ'ullah Efendi'ye ait bir *Rūhye Risālesi* olduğu ile ilgili herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır.^{2,3}

Uzluk, 1951 yılında Şânizâde Meḥmed Aṭâ'ullah Efendi hakkında yazdığı monografide *Rūhye/Rūhiye Risālesi*'ni Şânizâde'ye atfetmektedir. Bunu da *Miyârü'l-Eṭibbâ*'nın matbu nüshasının 198. sayfasının kenarında yer alan nota dayandırmakta ve başta Bursalı Tahir Bey olmak üzere hemen bütün biyograf ve bibliyografların adı geçen eseri Şânizâde'nin eserleri arasında saymadıklarını bildirmektedir.⁴ İstanbul Üniversitesi Kitaplığı 74/7045 ve Galata Mevlevihanesi, Halet Said Efendi Kütüphanesi, 754 numarada kayıtlı iki nüsha Ruhuyi [Ruhuye] Risalesi'ne rastlandığını bildiren Uzluk, her iki risalede de mütercim olarak Muştafâ Behcet Efendi'nin gösterildiğini söylemektedir.^{4,ii} Uzluk bu risalenin Şânizâde tarafından çevrildiğine, ama

ⁱⁱ "Gerçi risalenin önsözünde Mustafa Behcet efendi son Avrupa Tıp kitaplarını okuduğu zaman bu hastalığın sebeplerine, alâmetlerine, ilâçlarına dair ön söz 4 Şapitri, bir sonuç olmak üzere bu risaleyi kaleme aldığını bildirmektedir. Ön sözde İsa doğumunun

yayınlanmadan, Şānizāde'nin ölümünden sonra Muştafā Behcet Efendi tarafından bulunarak yayınlandığına inanmaktadır.^{4,iii} Muştafā Behcet Efendi'nin bu eseri çevirmesinin olanaklı olmakla birlikte, bu olasılığın zayıf olduğunu düşünmekte, ayırımın ancak Muştafā Behcet Efendi'nin çevirisinde tarih bulunmasıyla yapılabileceğini söylemektedir.^{4,iv}

Uzlu, 1954 yılında Muştafā Behcet Efendi hakkında yayınladığı kitabında da Şānizāde Meḥmed Aṭā'ullah Efendi'nin *Miyār'ül-Eṭibbā* adlı eserinin matbu nüshasının 198. sayfasının kenarına atıfta bulunarak, adı geçen bu risalenin "Musannifi kitap yani Dr. A. Baron von Stoerck (1731-1803)"e ait olduğunu ve bu risalenin tercüme edildiğini Şānizāde'nin sözlerine dayanarak bildirmektedir.⁵ "İstanbul Üniversitesi Kitaplığında süslü bir nüshası bulunan" risalenin içerisindeki ifadeden yola çıkarak, eserin "M. Behçet'e ait olduğu"nun anlaşıldığını, eserin incelenen elyazmalarında "müellifinin isminin her iki nüshada Stuarck şeklinde yazılmış" olduğunu bildirerek, bu durumun "müstensihe ait bir kusur" olabileceğini yazmaktadır.⁵ Risalenin ismiyle ilgili olarak ise Rokh kelimesinin Farsça yanak anlamına geldiğini,^{4,v} *Ruhiye*'nin de yanağa mensup demek olduğunu^{5,vi} bildirmektedir.

Şehsuvaroğlu da *Rūhiye/Rūhiye Risālesi*'ni Şānizāde Meḥmed Aṭā'ullah Efendi'nin eserleri arasında saymaktadır.^{6,vii} Öte yandan Stoerk'den Hekimbaşı Muştafā Behcet Efendi tarafından tercüme edildiği bildirilen bir *Rūhiye Risālesi*'nden bahseden Şehsuvaroğlu bunun incelenmeye değer olduğunu bildirmektedir.^{6,viii}

Fehmi Edhem Karatay ise adı geçen eser hakkında şu bilgileri vermektedir: "1814 H. 569 (...) Müellif eliyle 1217 (1802-03) de yazılmıştır (...) رخیه رساله سی Ruḥiye risālesi Mustafa Behçet Efendi tarafından iltikat ve tercüme suretiyle bir mukaddime dört kap üzere yazılmıştır ve süt çocuklarının yanaklarında zuhur eden ve ruhiye tabir edilen cilt hastalığı hakkında risale (...)"⁷

Şehsuvaroğlu ve arkadaşları *Türk Tıp Tarihi* adlı eserlerinde *Rūhiye Risālesi*'ni Muştafā Behcet Efendi'nin eserleri arasında anmakta, fakat eserin orijini ile ilgili bir bilgi vermemektedirler.^{8,ix} Aynı eserde Şānizāde'nin eserleri arasında da bir *Rūhiye Risālesi* sayılmaktadır. Şehsuvaroğlu'nun 1951 tarihli yayınında yer alan açıklamasının burada da aynen yer aldığı görülmektedir.^{8,x}

1770 yılında ünlü hekimlerden Stoerck isminde bir hekimin Kuşurul lebeniye (Süt kabukları=Kışır kabuk, Leben süt), hakkında bir risale yazdığını ondan sonra gelenlerden bazıları dahi bu zatın sözlerini alarak kitaplarına yazdıklarını bildirmektedir.^{4,p:15}

iii "Bu risale Ş.Z. tarafından Störck ün benim henüz aslını bulamadığım broşüründen terceme edilmiştir, fakat zemin ve zaman onun basılmasına engel olmuştur. Hekim başı Mustafa Behçet efendi bu tercemeyi Ş.Z. nin 1826 daki ölümünden sonra satılan kitapları arasında ele geçirmiş ve belki kendisinde bazı ilâveler yaparak bu gün Üniversite ve Halet efendi kitaplıklarındaki risaleler bu suretle meydana gelmiştir. Gerçi Behçet efendi tercemesinin hiçbir yerinde Ş.Z. isminden bahsetmemektedir."^{4,p:15}

iv "Mustafa Behçet efendi bunu gene Störkten terceme etmiştir. Bence bu fikir biraz zayıftır çünkü Ş.Z. nin 1820 de basılması sona eren kitabında bu tercemeyi bitirdiği yazılı ve herkes gibi hekim başı Mustafa Behçet efendide elbette onu okumuştur. Eğer M.B. nin tercemesinde tarih bulunsaydı yahut kopyasının yı[[ı] belli olsaydı bu işi daha kolay ayırt edebilirdik."^{4,p:15-16}

v "Farsçada Rokh yanak demek olup Almanlar, süt çocuklarının yanaklarında husule gelen bu hastalığa Milchschorf demektirler."^{4,p:15}

vi "Farsçada Rokh yanak demek olduğuna göre Ruhiye yanağa mensup demek olur. Risale ise arapça Brochure anlamındadır. Risale-i Ruhiye izafet kaidesiyle yarısı arapça yarısı farsça bir terkip olur."^{5,p:86}

vii "Ruhiye risālesi [9] me'hazlerde Şānizāde'nin bu eserinden bahsedilmezse de Miyar'ül Etibba'nın 198 inci sahifesinde kendisi bu eserinden bahseder. [9] Ruhiye Fransızca Croute de Lait, Osmanlıca kışır leben mânasına gelir."^{6,p:492}

viii "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Yıldız yazmaları arasında 74/7045 numarada ve Galata Mevlevihanesi Halet Sait efendi kitaplığında 754 numarada kayıtlı birer Ruhiye risālesi varsa da bunun Stoerk'den ve Hekimbaşı Mustafa Behçet efendi tarafından tercüme edildiği yazılıdır ki bu nokta incelenmeğe değer."^{6,p:492}

ix "Ruhiye veya Kuşur-u Lebeniye (Croute de Lait): Süt çocuklarında pek çok görülen ve halkın konak dediği bir hastalıkla ilgili olan Mustafa Behçet Efendi'nin bu küçük eserinin bir nüshası Galata Mevlevihanesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır."^{8,p:153}

x "(VI) Ruhiye Risalesi: Kaynaklarda Şānizāde'nin bu eserinden sözedilemezse de Miyar'ül-Etibba'nın 193. [198.] sahifesinde kendisi bu eserinden söz etmektedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Yıldız Yazmaları arasında 74/7045 numarada ve Galata

Kâhya ise Muştafâ Behcet Efendi'nin *Rûhiye Risâlesi*'ni Anton von Stoerk'ün *Abhaltung von der Drohung der Kinderblattern* adlı eserinden yararlanarak yazdığını bildirmektedir.^{9,xi}

Yıldırım da aynı bilgiyi tekrarlamaktadır: “Sütçocuklarında görülen bir hastalığı konu edinen, *Ruhiye Risalesi* de, Anton von Stoerck'ün *Abhaltung von der Drohung der Kinderblattern* adlı kitapçığının çevirisidir.”¹⁰

Kâhya ve Erdemir'in *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları* adlı kitaplarında şu bilgiyi paylaştıkları görülmektedir: “Mustafa Behçet Efendi'nin ayrıca, *Ruhiye Risalesi* adlı bir çevirisi daha vardır. Bu risale Antony von Stoerk'ten yapılmış bir çeviri olup, burada çocukların yüzlerinde görülen bir nevi cilt hastalığından söz edilmektedir. Eserin orijinal adını bilmiyoruz.”¹¹

Bu çalışmada Türk tıp tarihi literatüründe *Rûhye/Rûhiye Risâlesi* ile ilgili bilgilerle *Rûhye/Rûhiye Risâlesi*'nin kaynağını/kaynaklarını açıklamaya yönelik olarak ulaşılan bulguların sunulmasıyla birlikte bu bilgilerin Türk tıp tarihi literatürüne kazandırılması ve *Rûhye/Rûhiye Risâlesi* ile ilgili olarak Türk tıp tarihi literatüründe yer alan karışıklığın giderilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca *Rûhye/Rûhiye Risâlesi*'nin çevriyazısının sunulması da bu çalışmanın amaçlarındandır.

Gereç ve Yöntem

Bu çalışmada Tabîb Muştafâ Behcet Efendi'nin *Rûhye/Rûhiye Risâlesi* adlı eserinin önce *İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, T 7045*¹² (**Şekil 3**) ve *İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Koleksiyonu, No. 754*'te¹³ (**Şekil 4**) yer alan yazmaları üzerinde çalışılmıştır. *İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, T 7045* nüshasının çevriyazısı yapıldıktan sonra *Halet Efendi 754* nüshasının çevriyazısı yapılarak, *İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar T 7045* nüshası ile karşılaştırılmıştır. *T 7045* nüshası temel alınarak ve *Halet Efendi 754* nüshasında olan farklılıklar dipnotlarda “HE 754” açıklamasıyla gösterilerek bir metin hazırlanmıştır. Okuma kolaylığının sağlanabilmesi adına hazırlanan metne noktalama işaretleri konmuştur. **(Ek-I)**. Çalışmaya daha sonra *Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı, No. 569*'da¹⁴ yer alan nüsha (**Şekil 5**) dahil edilerek, adı geçen nüshanın da çevriyazısı hazırlanmış ve hazırlanan metne noktalama işaretleri eklenmiştir **(Ek-II)**. Hazırlanan çevriyazılar karşılaştırıldığında, pek çok yerde ifade farklılıklarının olduğu görülmüştür. *Rûhiye Risâlesi*'nin nüshalarının fiziksel görüntüleri karşılaştırıldığında ise bu üç nüsha arasında *İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, T 7045* nüshasının diğerlerine göre çok daha özenle hazırlanmış olduğu, *Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı 569* nüshasının ise isimler konusunda en doğru bilgileri vermiş olduğu görülmüştür. *Halet Efendi 754* nüshası ile *Türkçe Yazmalar T 7045* nüshasının birbiriyle çok benzer olup bazı yazım farklılıklarının olduğu fark edilmiştir. Makaledeki eski Türkçe alfabe ile yazılı metinlerin çevriyazıları makalenin yazarlarından Dr. Ahmet Aciduman tarafından, makalede yer alan İtalyanca metinlerden Türkçeye yapılan çeviriler ile makalede yararlanılan İtalyanca metinlerin Türkçe metinlerle karşılaştırılması Dr. Gözde Aciduman tarafından gerçekleştirilmiştir.

Rûhiye Risâlesi'nin *İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, T 7045* ve *İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Koleksiyonu, No. 754* yazmalarının muqaddimelerinden yola çıkılarak eserde *kuşûr-ı lebiyye* [قشور لبنیه] ve *rûhye* [روحيه] olarak adlandırılan hastalığın Latince *crusta lactea, lactumen, lactumina*; Fransızca *croûte de lait*; İtalyanca *lattime*; İngilizce *milk scab*; Almanca *Milchschorf* ve Türkçe *süt kabukları* anlamına geldiği saptanmıştır. Eserde ayrıca bazı hekimlerin ve eserlerinin adlarının anıldığı [İstürāk nâmında bir tabîb - *Kuşûr-ı Lebiyye* hakkında bir risâle (إِسْتُورَاق - رساله بر حقه حقه بر رساله), Pelink-i Cermâni -

Mevlevihanesi Halet Sait Efendi kitaplığında 754 numarada kayıtlı birer *Ruhiye Risalesi* varsa da bunun von Stoerck'ten ve hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi tarafından çevrildiği yazılıdır ki, bu nokta incelenmeğe değer bir durumdur.”^{8,p:158}

^{xi} “Mustafa Behçet Efendi *Ruhiye Risâlesinde* süt çocuklarının yanaklarında görülen bir hastalıktan söz eder. Bu eseri o, Anton von Stoerk'ten yararlanarak kaleme almıştır. Anton von Stoerk'in burada söz konusu eseri *Abhaltung von der Drohung der Kinderblattern*'dir.^{9,p:705}

[دُنْيَايِل - طبّ عملیسی) (Amelīsi - Tıbb-ı Düpnāyil - بِئِلْکُکْ جرمانی - امراض جلدیّه نام رسالسی) (Emrāz-ı Cildiyye nām risālesi) görülmüştür. *Kuşūr-ı lebeniyye*'nin karşılığı olan terimler anahtar kelime olarak kullanılarak hem risalede adı geçen hekimlerin hem de dönemin başka hekimlerinin eserleri araştırılmış, elde edilen bulgular ile Taḫīb Muṣṭafā Behcet Efendi'nin *Rūhye Risālesi* karşılaştırılmış ve tartışılmıştır.

Şekil 3. Rūhye/Rūhiye Risālesi adlı eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, T 7045 nüshasının ilk sayfaları

Şekil 4. Rūhye/Rūhiye Risālesi İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Koleksiyonu, No. 754 nüshasının ilk sayfaları

Şekil 5. Rūhye/Rūhiye Risālesi'nin Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı, No. 569'da yer alan nüshasının ilk sayfaları

Bulgular

Nils Rosén von Rosenstein (1706-1773)'in *Underrättelser om barn-sjukdomar och deras botemedel* adlı eserinin Giovanni Battista Palletta (1748-1832) tarafından *Trattato Delle Malattie dei Bambini di Niccolo' Rosen de Rosenstein* başlıklı İtalyanca çevirisinde "Lattime" adlı bir bölüm bulunmaktadır (Ek-III) (Şekil 6).¹⁵ Palletta bu bölümün başında çocukları özellikle erken dönemlerinde etkileyen ve Rosenstein'in anmadığı bir deri hastalığından bahsedeceğini bildirerek, bu hastalık için Strack tarafından 1779 tarihinde yayınlanan tezinde sunulan özel ilacı da ekleyeceğini söylemektedir:

Çeşitli ilaç formüllerini ve uyuz için savunulan eski iddiaları önerme üzerine yoğunlaşmayacağım; bunun yerine, daha faydalı olarak, ilk yaşlarında çocukları etkileyen ve ayrıca Lord Rosenstein'in bahsetmediği bir başka kutanöz hastalıktan bahsedeceğim ve o belki de ülkemizde uyuzdan çok daha yaygın ve inanılandan daha da zararlıdır; bunun kısa bir tanımını vereceğim. Bu hastalığa karşı Mainz Üniversitesi Tıp Enstitüleri Pubblico Professore Signore Strack tarafından 3 Aralık 1776'da Lyon Bilimler Akademisi ve İnsan Bilimleri tarafından ödüllendirilmiş bir tezinde 1779 yılında yayımladığı tedaviyi ekleyeceğim.^{15,p:374}

Şekil 6. Giovanni Battista Palletta'nın *Trattato Delle Malattie dei Bambini* di Niccolo' Rosen de Rosenstein başlıklı İtalyanca çevirisinin kapak sayfası ile "Lattime" adlı bölümün başlangıç sayfası

Palletta'nın metni incelendiğinde altı yerde Dr. Strack'ın ismine atıf yapılmış olduğu görülmektedir. Nils Rosén von Rosenstein'in adı geçen eserinin *Tratié des Maladies des Enfants* başlıklı Fransızca¹⁶ ve *Anweisung zur Kenntniß und Cur der Kinderkrankheiten* başlıklı Almanca¹⁷ baskılarında ise "Croûte de lait" ve "Milchschorf" hakkında bir bölümle karşılaşmamıştır.

William Buchan'ın (1729-1805) *Domestic Medicine: Or, A Treatise on the Prevention and Cure of Diseases by Regimen and Simple Medicines* adlı eserinin J. D. Duplanil (1740-1802) tarafından *Medicina Domestica o sia Trattato Completo di Mezzi Semplici per Conservarsi in Salute Impedire e Risanare le Malattie Opera Utile e Adattata All'Intelligenza di Ciascuno di Guglielmo Buchan* adıyla yapılan İtalyanca çevirisinin ikinci baskısının dördüncü cildinde "Del lattime ne'fanciulli" (*Parte Seconda, Cap. LI, §. IX. Ar. II*) adlı bir bölümün yer aldığı görülmektedir (Ek-IV) (Şekil 7).¹⁸ Bu bölümün başında, çeviriyi yapan Duplanil, Dr. Strack'a ve onun Lyons Akademisi tarafından 1776 yılında ödüllendirilmiş olan tezine atıfta bulunarak, Dr. Strack'ın bu hastalık hakkında pek çok doktorun sessiz kalmış olduğu yönündeki yakınmasını okuyucuya aktarmaktadır:

Söylemeye hazırlandığımız, 1776'da Lyon Akademisi tarafından ödüllendirilen mükemmel bir tezden alınmıştır. Bu tezi için, bu hastalık için doktorların çoğunun çocukların hastalıkları üzerine yazdıklarındaki sessizliği sebebi ile şikâyet eden Mainzlı Doktor Lord Strack'a borçluyuz. "Ya bunun hakkında konuşmadılar, diyor, ya da çok faydalı olmayan bir şekilde yaptılar..."^{18,p:212}

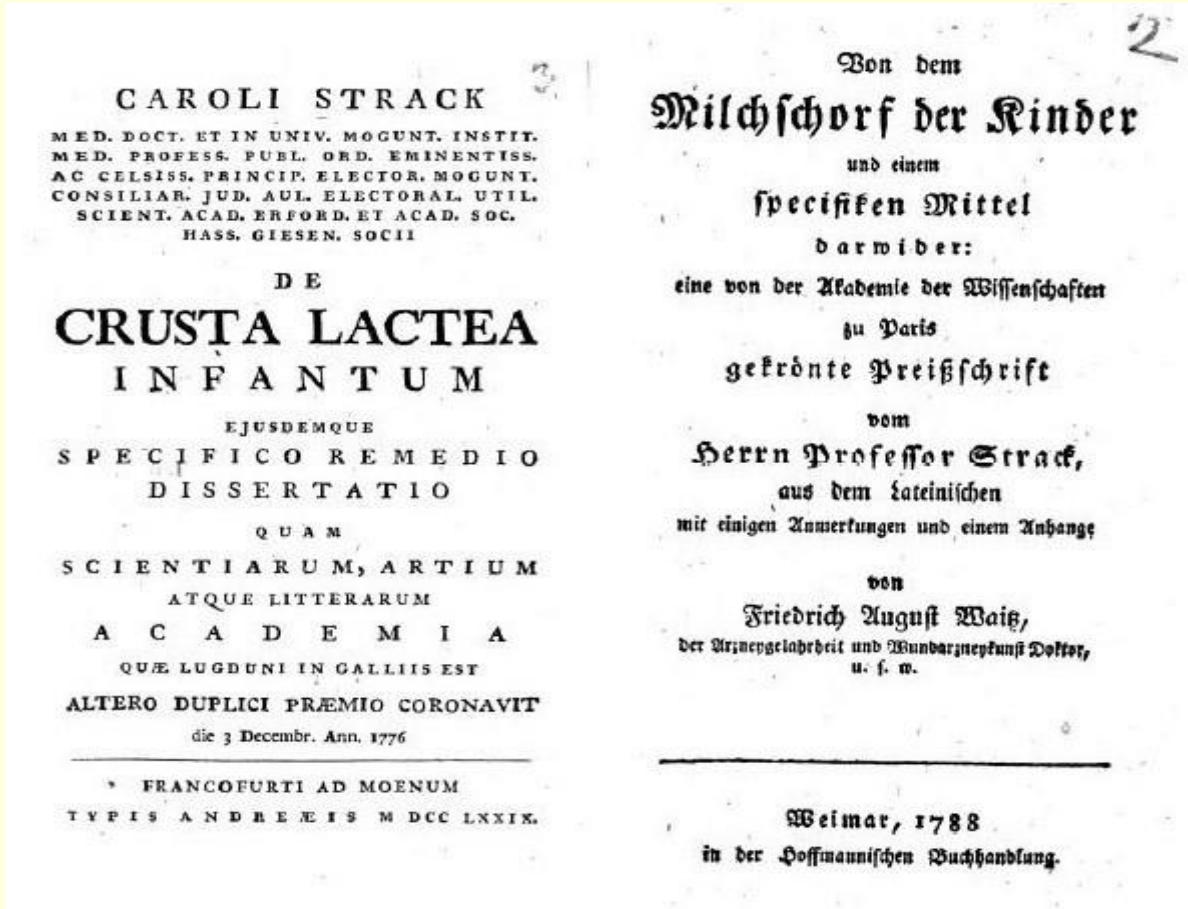
Şekil 7. J. D. Duplanil tarafından *Medicina Domestica o sia Trattato Completo di Mezzi Semplici per Conservarsi in Salute Impedire e Risanare le Malattie Opera Utile e Adattata All'Intelligenza di Ciascuno di Guglielmo Buchan* adıyla yapılan İtalyanca çevirinin ikinci baskısının dördüncü cildinin kapak sayfası ile "Del lattime ne' fanciulli" adlı bölümün başlangıç sayfası

Adı geçen metnin içerisinde Dr. Strack'ın isminin altı kez anıldığı görülmektedir. Öte yandan, William Buchan'ın adı geçen eserinin ikinci¹⁹ ve on birinci²⁰ baskılarının *Crusta Lactea* hakkında bir bilgi içermediği görülmektedir.

Palletta ve Duplanil'in çevirilerinde bildirdikleri Caroli Strack'ın *Crusta Lactea Infantum* başlıklı tezi 3 Aralık 1776 tarihli olup basım tarihi 1779 yılı ve dili de Latince'dir.²¹ Bu tezin *Von dem Milchschorf der Kinder und einem spezifiken Mittel darwider* başlıklı bir Almanca çevirisi²² de bulunmaktadır (Şekil 8).

Josef Jakob Plenck (1735-1807)'in *Doctrina de Morbis Cutaneis* adlı eserinde "Crusta Lactea"²³ ve onun İtalyanca çevirisi *De Morbi Cutanei*'de "Crosta Lattea"²⁴ (Ek-V) adlı bölümlerin bulunduğu görülmektedir (Şekil 9). Bu bölümlerde ise Strack ismine rastlanmamaktadır.

Yapılan inceleme ve karşılaştırmalar sonucunda Muştafa Behcet Efendi'nin eserini yazarken J. P. Duplanil'in çevirdiği esere eklediği İtalyanca bölümü esas aldığı görülmektedir (Tablo 1 ve 2).

Şekil 8. Caroli Strack'ın *Crusta Lactea Infantum* başlıklı Latince tezi ile bu tezin *Von dem Milchschorf der Kinder und einem spezifiken Mittel darwider* başlıklı Almanca çevirisinin kapak sayfaları.

Şekil 9. Josef Jakob Plenck'ın *Doctrina de Morbis Cutaneis* adlı eserinde "Crusta Lactea" ve onun İtalyanca çevirisi *De Morbis Cutanei*'de "Crosta Lattea" adlı bölümlerin başladığı sayfalar

Tablo 1. Muştafâ Behcet Efendi'nin *Kuşûr-ı Lebeniyye* adlı eserinin ve J. P. Duplanil'in çevirisinde yer alan *Del lattime ne'fanciulli* adlı bölümün alt başlıkları.

Muştafâ Behcet eř-Tabib – Kuşûr-ı Lebeniyye	J. P. Duplanil – Del lattime ne'fanciulli
El-Muqaddime kuşûr-ı lebeniyyenüñ mâhiyyet ve hâkîkati beyânındadır.	
Bab-ı evvel kuşûr-ı lebeniyyenüñ esbâbi beyânındadır.	Cagioni del lattime [<i>Lattimenin nedenleri</i>]
Bâb-ı şânî kuşûr-ı lebeniyyenüñ 'alâmâtı beyânındadır.	Sintomi del lattime [<i>Lattimenin belirtileri</i>]
Bâb-ı şâliş kuşûr-ı lebeniyyenüñ taqdime'-i ma'rîfesi beyânındadır.	
Bâb-ı râbi' kuşûr-ı lebeniyyenüñ mu'âlecâtı beyânındadır.	Cura del lattime [<i>Lattimenin tedavisi</i>]
El-Hâtîme kuşûr-ı lebeniyyeden taħaffuz ve şıyânetüñ t̄arîķi beyânındadır.	Mezzi di preservare i fanciulli del lattime [<i>Çocukları lattimedden koruma yolları</i>]

Tablo 2. Muştafâ Behcet Efendi'nin *Kuşûr-ı Lebeniyyen*in sebeplerini ele aldığı bölümde J. P. Duplanil'in *Del lattime ne'fanciulli* adlı bölümünün süt kabuğunun sebebini açıklayan kısmından alıntı yaptığını gösteren bazı örnekler. Tabloda Plenck'in eserinden yapılan alıntı örneği de görülmektedir.

Bab-ı evvel kuşûr-ı lebeniyyenüñ esbâbi beyânındadır.	Süt kabuğunun sebebi
Düpnâyil nâm t̄abib t̄ıbb-ı 'amelisinde taħrîr eylemişdir ki bu 'illetüñ sebeb-i hâkîķisi mestür ve muħtefi olub bu aña degin münkeşif olmamışdur ^{12,p:6}	[Duplanil] <i>Lattimenin sebebi hâlâ bir gizemdir.</i> ^{18,p:213}
ve kezâlik meşâhîr-i eṭıbbâdan Pelink-i Cermânî'nün <i>Emrâz-ı Cildiyye</i> nâm risâlesinde "bu 'illete demüñ hirâfet ve hiddetinden neş'et idüb t̄abî'at-ı müdebbirenüñ mevâdd-i fâside ve rediyyeyi demden bi-t̄arîķ i't-tenķiye ifrâz ve vicneteyne def' itmesidür" didi ^{12,p:6}	[Plenck] Neden olan materyal yağlı akrimonyanın yanak veya yüzdeki kütanöz bezlere birikmesidir; bu yüzden çoğunlukla şişman veya sütannesinin kanı yağlı, eski ve çok olan infantlarda olur. ^{24,p:82}
ve daħı bu marazı evvelâ teşḫîş ve taħrîr eyleyen İstürâķ zâhib olmuşdur ki "kuşûr-ı lebeniyye 'ilel-i mütevâriş ve şâriyyedendür, şöyle ki bu 'illete hâl-i t̄ufûliyyetde mübtelâ olmuş vâlide ve murzî'adan bi-t̄arîķi's-sirâye t̄ıflıda zuhûr ve vuķû'idur ve bu marazüñ mütevâriş ve sârî olması bir kaç t̄arîķledür. Evvelâ bi-t̄arîķi't-tevârûş sirâyetdür ki t̄ıfluñ vâlidesi hâl-i t̄ufûliyyetinde bu 'illete mübtelâ olmağdur, gerek bi'n-nefs kendi irzâ' eylesün ve gerek âḫer irzâ' eylesün. Şâniyâ sirâyet-i bi-t̄arîķ i'l-irzâ'adur ki t̄ıfluñ süd anası bu marazdan muḫaddemâ me'ûf olmağla t̄ıflıda zuhûr ve sirâyetidür ve bu 'illetden me'ûf olmuş murzî'a bir niçe eṭfâle irzâ' ile anlarda kuşûr-ı lebeniyye zuhûr eylediği bi'd-defa'ât tecribe ve müşâhede olunmuşdur" deyu taħrîr eylemiş. ^{12,p:6}	[Duplanil] Sig. Strack açıkça bunu bilmediğini ifade eder: eğer fikrini söylemesi için zorlanırsa, bunun bulaşıcı bir hastalık olduğunu söyler, bir neden verememesine rağmen bu fikir temelsiz değildir. 1. Çocukluğunda bu hastalığı olan annelere doğan bebekler, kendi anneleriyle, ücretli sütanne ile veya inek sütü veya herhangi başka bir yiyecek beslense de <i>lattime</i> ile enfestedir. 2. <i>Lattimesi</i> olan sütanne, buna sahip olmayan baba ve anneye doğmasına karşın bunu çocuğa geçirdiğinden; bu yolla, der yazar, aynı sütannenin farklı ailelere mensup birkaç çocuğa bu musibeti bulaştırdığını sıkça görmüştür. Bu yüzden bu musibete başka bir kere maruz kalan yabancı bir sütannenin, bunu bulaştırma ihtimali süt vermeyen anneden daha fazladır. ^{18,p:213}

*Kuşûr-ı lebeniyyen*in tedavisini ele aldığı bölümde ise Giovanni Battista Palletta'nın çevirdiği esere eklediği İtalyanca bölümü esas olarak eserine aktardığı görülen Muştafâ Behcet Efendi'nin (**Tablo 3**), risalenin uygun yerlerine de Plenck'in eserinin İtalyanca çevirisinden bazı bilgileri eklediği görülmektedir (**Tablo 1 ve 3**).

Tablo 3. Muştafâ Behcet Efendi'nin *kuşûr-ı Lebeniyyenin* tedavisini anlattığı bölümde Giovanni Battista Palletta'nın "*Lattime*" adlı bölümünden alıntı yaptığını gösteren bazı örnekler. Tabloda Plenck'in eserinden yapılan alıntı örneği de görülmektedir.

Bâb-ı râbî' kuşûr-ı lebeniyye mu'âlecâtı beyânındadır.	Süt kabuğunun tedavisi
Bu marazûñ tedbiri iki tarîk ile huşûl-pezir olur. Evvelkisi bilâ-mu'âlece tabî'ata havâle, ikincisi mu'âlece-i bi'd-devâ'dur, ^{12,p:6}	[Palletta] İyileşme iki yolla gerçekleşir, ya doğanın işiyle, ya da ilaçlar vasıtasıyla. ^{15,p:375}
Lakin tabî'atuñ def'ine havâle niçe vaktuñ mürûrina muhtâcdur ki tabî'at bi-tav'ihâ istişâl eyleye. Bu şüretde altı ay ve belki bir sene yâhûd ziyâde müddetde mündefî' ola. Ammâ mu'âlece-i bi'd-devâ ile on beş günden ziyâde ve noqşân müddetde burû'î müyesserü'l-huşûl olur. ^{12,p:6}	[Duplanil] Fakat, doğaya bırakılan iyileşme sanat [tıp] tarafından bildirilenden daha geç başarılı olur, çünkü müsibet kendi haline bırakıldığında altı ay, bir yıl sürer; şimdi açıklayacağımız ilaca gelince, bu on beş günlük, çok ya da az, bir uğraştır. ^{18,p:215}
Bu 'illete evvelâ tecrîbe ve tahrîr eyleyen İstürâk nâm tabîb yigirmi sene kadar etfâl-i müte'addide de bu maraza tedbir eşnâsında devâyı külliye vâsîl olmuşdur ki ol devâyâ lisân-ı Efrencide yâçeâ ve Türki'de hercâyî benefşe dirler. Tabîb-i mesfûr "kına kına hummeyât-ı dâ'irede ne-şekil devâyı mahşûş ise bu haşîşe dahî bu 'illete mücerreb devâyı mahşûşdur" didi. ^{12,p:6-7}	[Palletta] Ama Sig. Strack 20 yıllık bir süreçten edindiği sevindirici bir başarıyla, özgün bir bitkinin meziyetlerini ortaya çıkardı ve bu bitki, <i>china chinan</i> ın intermitant ateşlere etkisiyle karşılaştırıldığında, <i>lattime</i> ye karşı çok etkilidir. Bu bitki <i>jacea</i> olarak adlandırılır. ^{15,p:376}
ve kezâlik bu 'illet için Covân-ı Mõşkânmi ^{xii} nâm tabîb Nâpõli ahâlîsinden bir devâ'-i ceyyid ahz itmişdür ki ol devâ' tıfluñkolundan 'âdetâ yakı açmak iledür ve bu 'amel ile etfâl-i keşîre şihhat-yâb olduklarını nakl ve rivâyet eylemişdür, zîrâ koldan yakı açılmak ile bu 'illete müceb olan ruţûbât-ı müte'affine geregi gibi istifrag olunub burû'-ı kâmil gelmesine kifâyet ider ve bu 'amelüñ tarîkîni dahî şöyle beyân itmişdür ki tıfluñ ihtiyâr olunan kolunuñ taraf-ı dâhilîsini pazı yaprağı ile kırmızılanınca cüz't şiddetlice oğalar, ba'dehu üzerine şâbûn-ı esved ve diyârimızda mağrib şâbûnı dinilen devâdan cüz't tîlâ olunub üzerine yaprak leff eyleyeler ve anuñ üzerine dahî dülbenden bir yaşdıq vaz' olunub bağlandıktan-şoñra terk eyleyeler ve bu 'amel her gün tekrâr oluna, tâ ki cild şâbûn-ı esvedden çürüyüb münşakıb ola, ba'dehu 'âdetâ koldan açılan yakı gibi a'mâl oluna. ^{12,p:9}	[Palletta] Üstün deneyimli Sig. Dr. Giovanni Moscati Napoli'de çocukların <i>lattime</i> den kurtarıma yolunu bana zarif bir şekilde anlattı, bu, kırmaktır, <i>la rova</i> derler. Bu, kolda bir memba (pınar) açmaktır. Kolun iç kısmı bir pancar (kökü) veya lahanayla ovulur, cilt kızarıncı, siyah sabun uygulanır, pazı yaprağıyla ve bir kuştüyüyle kapatılır ve bir sargıyla burada tutulur. Bu sargı, cilt kara sabun tarafından aşındırılıp delinene kadar her gün tekrarlanır ve daha sonra sıradan bir kaynak gibi tedavi edilir. <i>Lattime</i> yi sürdüren kötü humor azar azar boşaltılır ve bu kusursuz iyileşmeye ulaşmak için yeterlidir. ^{15,pp:377-8}
Pelink-i Cermâni tahrîr eylemişdür ki bu 'illette murzî'a dahî perhîz ve ihtimâ eylemek lâzımdur, meşelâ şarâb ve fuqkâ'ü'ş-şar ve hâmişât ve lebeniyyât gibi ve aralık aralık murzî'aya dahî müleyyin virilüb tabî'atları telyîn üzre turmak ve ba'z maţâbîh-ı muşaffiye ve sâ'ir mu'âlecât-ı münasibe virilmek lâzımdur ve dahî hâricden kurudıcı kurşundan ma'mûl ve sâ'ir edviye-i kâbizadan a'mâl olunmuş merâhim-i râdi'a ilşâkından dahî gâyet-de mücânebet ve ihtirâz oluna, lakin cüz't taħammuz eylemiş kaymak tîlâ eylemekden ben çok menâfi-i 'azîme müşâhede eyledüm" didi. ^{12,p:9}	[Plenck] İnfant süttten kesilir, ya da süttanne daha genç ve zayıf olanıyla değıştirilir. Eğer bu yapılamazsa süttanne 1. Şarap, bira ve sütt ürünlerinden sakınır; 2. Birkaç kez temizlenir; 3. Kanı saflaştırmak için dekoksasyon içer; 4. Yumuşak, yağsız veya sütlü yiyecekler kullanır ve 5. İnfanta da aynı ilaç ve diyeti verir. Dıştan kurşunlu veya diğer kurutucu ilaçlardan kaçınılır ve sütt kabuğı günde iki kez asidik sütt kreması ile yağlanır, bu bana sıkça yararlı olmuştur. ^{24,p:82-3}

Tartışma

Muştafâ Behcet Efendi risalenin girişinde, eserini son dönem Frenk kitaplarından topladığını ve bir araya getirerek yazdığını söylemekte,^{xiii} eski Latince kitaplarda kuşûr-ı lebeniyye adlı bir hastalığın yer almadığını ve bu hastalığın yeni yazılmış kitaplarda bulunduğu bilgisini vererek İstürâk adlı bir tabibin bu konuda 1770

^{xii} HE 754'de "Mõşkâti" olarak yazılıdır.

^{xiii} "Bu 'abd-ı kalîli'l-bezâ'a ve 'adîmi'l-istiţâ'a Muştafâ Behcet et-ţabîb kütüb-i müte'ahhîrin-i efrenciyyeden eşnâ'-i müţâla'ada cem' ve iltikâţ ile bu 'illetüñ esbâb ve 'alâmât ve mu'âlecâtına dâ'ir bir muqaddime ve dört bâb ve bir hâtimeyi hâvî işbu risâle ketb ve imlâ kılındı."

yılında bir risale yazdığını, sonra gelenlerden bazılarının da adı geçen tabipten alıntı yaparak kitaplarında bu konuyu yazdıklarını ve beyan ettiklerini bildirmektedir.^{xiv}

Muştafa Behcet Efendi'nin verdiği 1770 tarihi Caroli Strack'ın *Crusta Lactea Infantum* adlı tezinin yayın tarihi olan 1779 ile uyuşmamaktadır. Bu farklılık akla "Müstensihler incelenen her iki yazmada da tarihi noksan olarak yazmış olabilirler mi?" sorusunu getirmektedir. Yine her iki yazmada da hastalığın ismi Rūḥye/Rūḥiye olarak yazılıdır. Uzluk ve Karatay'ın verdiği bilgilerde ise hastalığın isminin Rūḥiye^{xv} olarak ele alındığı görülmektedir. Bu nedenle Karatay'ın verdiği bilgilerden yola çıkılarak eserin Topkapı Sarayı'nda bulunan müellif eliyle yazılmış nüshasına bakılmasına gerek duyulmuştur.

Crusta Lactea adı verilen hastalıkla ilgili tezin/eserin sahibi Caroli Strack ise, *Rūḥiye Risālesi* nasıl olup da Anton von Störck (1731-1803)'ün bir eserinden çeviri olarak kabul edilmiştir?

Bu sorunun yanıtları Uzluk'un ve Şehsuvaroğlu'nun çalışmalarında bulunan açıklamalarında yer almaktadır. Uzluk 1951 yılındaki yayınında *Miyārū'l-Eṭibbā*'nın 198. sayfasının kenarına atıfla *Rūḥiye Risālesi*'nin yazarını Şānizāde olarak bildirmektedir. Eserin Stoerck'ten çeviri olduğuna tereddüdü yoktur. Risalenin yazarı olarak Muştafa Behcet Efendi'nin görünmesine karşın, ilk yorumunda Muştafa Behcet Efendi'nin bu risaleyi Şānizāde'nin ölümünden sonra bularak eklemelerle yazdığı kanaatinde. İkinci yorumunda da Muştafa Behcet Efendi'nin de bu risaleyi Stoerck'ten çevirme olasılığı bulunduğunu bildirmekte, ama buna olanak vermemektedir.

Uzluk 1954 yılı yayınında da benzer şeyleri yazmaktadır. Bununla birlikte burada Uzluk, kafasını karıştıran iki noktayı ortaya koymaktadır:

Şānizādenin Miyarı kenarında not ettiği broşürü, diğer değerli eserleri giri [gibi] göremediklerimiz arasındadır.^{5,p:86} [Bir başka deyişle, eğer bu risaleyi çeviren Muştafa Behcet Efendi ise Şānizāde'nin çevirisi nerededir?]

Ancak hayrete şayan olan tarafı müellifin ismini her iki nüshada Stuarck şeklinde yazılmış olup, bu müstensihe ait bir kusur olacak.^{5,p:86}

Şehsuvaroğlu da *Rūḥiye Risālesi*'nin kime ait olduğu konusunda bir tereddüt yaşamakta ve eseri *Miyārū'l-Eṭibbā*'ya göre Şānizāde'nin eserleri arasında saymakta, *İÜ Yıldız Yazmaları 74/7045* ve *Galata Mevlevihanesi Halet Sait Efendi No. 754*'e göre Muştafa Behcet Efendi'nin çevirdiğini düşünmektedir:

Ruhiye risālesi [9] me'hazlerde Şānizāde'nin bu eserinden bahsedilmezse de Miyārū'l Etibba'nın 198 inci sahifesinde kendisi bu eserinden bahseder.^{6,p:492}

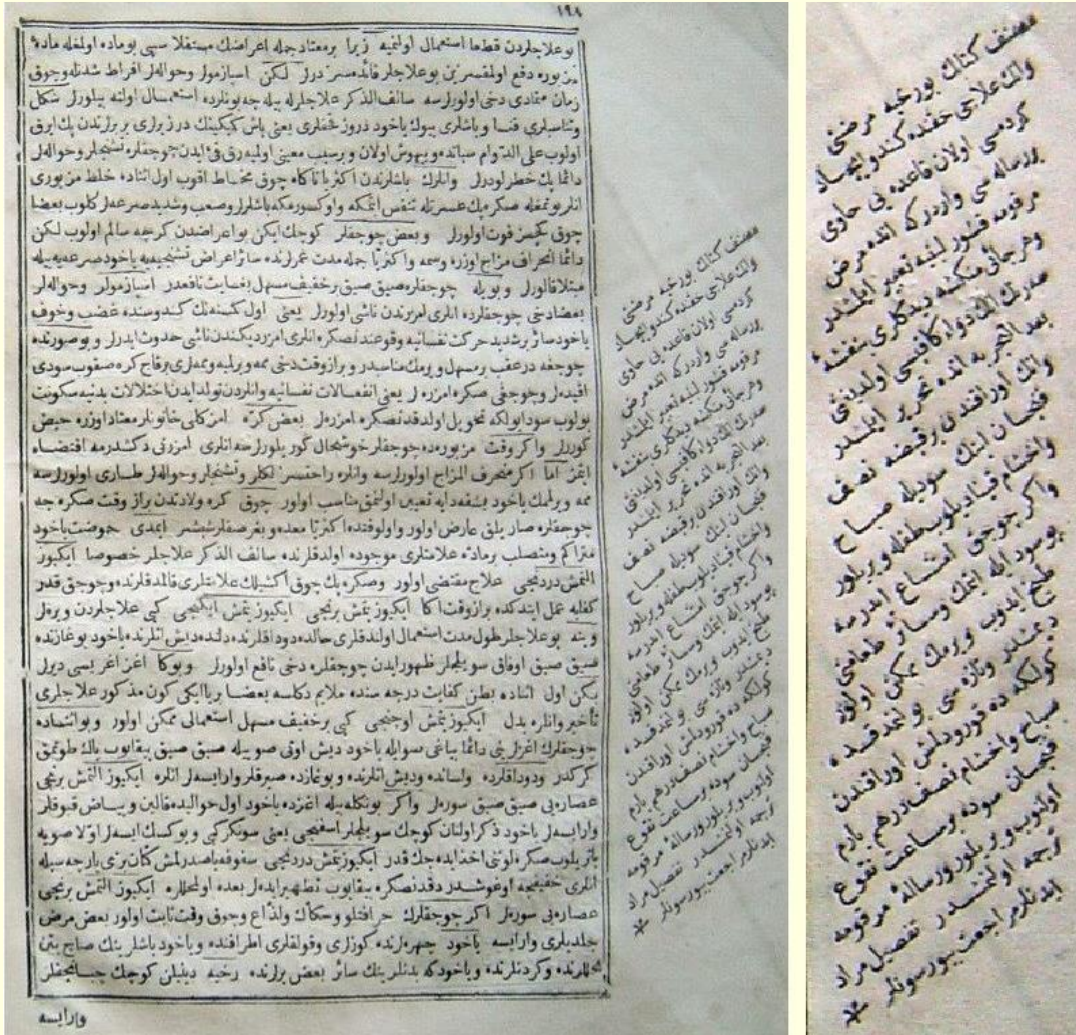
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Yıldız yazmaları arasında 74/7045 numarada ve Galata Mevlevihanesi Halet Sait efendi kitaplığında 754 numarada kayıtlı birer Ruhkiye risālesi varsa da bunun Stoerk'den ve Hekimbaşı Mustafa Behcet efendi tarafından tercüme edildiği yazılıdır ki bu nokta incelenmeğe değer.^{6,p:492}

Uzluk'un ve Şehsuvaroğlu'nun kafasını karıştıran kanımızca Şānizāde olmuştur. Şānizāde büyük olasılıkla Muştafa Behcet Efendi'nin *Rūḥye/Rūḥiye Risālesi*'ni biliyordu ve yine büyük olasılıkla *kuşūr-ı lebeniyye* konusunda da çevirenin ismini vermeden o risaleye gönderme yapmıştı (**Şekil 10**).

^{xiv} "Fī'l-ḥaḳīka kütüb-i Laṭīniyye'-i kadīmede daḳı kuşūr-ı lebeniyye nāmında 'illet olmayub ancak 'ahd-ı karībde te'lif olunan kitāblarda muḥarrer ve meşūrdur. Ez-cümle mīlād-ı 'İsā'nuñ biñ yedi-yüz yetmiş tārīhinde meşāhīr-i eṭibbādan İstūrāk nāmında bir ṭabīb kuşūr-ı lebeniyye ḥaḳkında evvelā bir risāle te'lif eyleyüb andan-şoñra gelenlerden ba'zıları daḳı ṭabīb-i mesfūruñ kavlini aḳz ile kitāblarında taḥrīr ve tebyīn eylemişlerdür."^{12,p:2}

^{xv} P. رخ. s. 1. The cheek, the cheeks. Hence, 2. The face, the features (...).^{25,p:969} ve رخ ruh (f.i): 1. Yanak, yüz çehre (bkz: hadd, izār, ruhsār, ruhsāre) (...).^{26,p:897}

Muşannif-i kitāb bu ruḥye marazını ve anuñ 'ilāci ḥaqqında kendü icād-gerdesi olan kā'ideyi ḥavī bir risālesi vardur ki anda maraz-ı merķūma kuşūr-ı lebeniyye ta'bīr eylemişdür ve hercā'ī menekşe didikleri benefşe'-i se reng anuñ devā'-i kāfisi olduğunu ba'de't-tecibe anda taḥrīr eylemişdür ve anuñ evrākından bir kabza nişf fincān inek südiyle şabāḥ ve aḥşām kaynadılıb tıfla virilür ve eger çocuk imtinā' iderse bu süd ile etmek ve sā'ir ta'āmını ṭabḥ idüb virmek mümkün olur dimişdür ve tāzesi bulunmadıkda gölgede kurutulmuş evrākından sabāḥ ve aḥşām nişf dirhem yarım fincān süde bir sā'at nuķū' olunub virilür ve risāle'-i merķūme terceme olunmuşdur tafşil-i murād idenler mürāca'at buyursunlar"²⁷,p:198

Şekil 10. Şānizāde Meḥmed Atā'ullah Efendī'nin *Mi'yārü'l-İtibbā* adlı eserinin 198. sayfası ve *kuşūr-ı lebeniyye* konusunda bilgi verdiği derkenar notu

Şānizāde'nin *Rūḥye Risālesi*'nin yazarının Störck olduğu hatasını yapma nedeni Störck ile Strack'ın Türkçeleştirilmiş yazılışlarının birbirine çok benzer olmalarıdır Şānizāde'nin *Veşyā-nāme-i Seferiyye*²⁸ adlı eserinde Störck'ün astoruk olarak yazılı olduğu görülürken, Uzluk ve Şehsuvaroğlu'nun da incelemiş oldukları Muşafā Behcet Efendī'nin *Rūḥye Risālesi*'nin İstanbul Üniversitesi, *Türkçe Yazmalar, T 7045* nüshasında Strack'ın استوراك olarak yazıldığı görülmektedir (Şekil 11).

Uzluk'un aslında bu anomaliyi (Stuark) fark etmiş olduğu, ama bunu müstensihlerin isimleri hatalı yazmış olabileceğine yorarak bir çözüm yoluna gittiği görünmektedir. Şehsuvaroğlu da bu garipliği fark etmiş ve "konunun incelenmeye değer" olduğunu belirtmiş, ama başka bir girişim yapmamıştır. Bu belgeler ve bilgiler

eşliğinde, dolaylı da olsa, Şānizāde'nin büyük olasılıkla böyle bir çeviri yapılmış olduğunu söylemek olanaklı görünmektedir.

Şekil 11. Şānizāde Mehmed Aṭā'ullah Efendi'nin *Veşyā-nāme-i Seferiyye* adlı eserinde Störck'ün yazılışı ile Muştāfā Behcet Efendi'nin *Rūhiye/Rūhiye Risālesi*'nin İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, T 7045 nüshasında Strack'ın yazılışı

Uzluq'un hastalığının ismini Rūhiye [رخيه] olarak vermesinin nedeninin de Şānizāde'den edinmiş bilgi olduğunu söylemek mümkündür. Hem *Mi'yārü'l-Eṭṭibbā*'nın basılı nüshasının 198. sayfasının derkenarında [رخيه],²⁷ hem de adı geçen eserin *Konya İl Halk Kütüphanesi, Feridun Nafiz Uzluq Kitapları, No. 6856*'da bulunan yazma nüshasında hastalığın ismi رُحِيه olarak yazılıdır.²⁹ Öte yanda *Mi'yārü'l-Eṭṭibbā*'nın 198. sayfasının derkenarında yer alan bilginin, eserin *Feridun Nafiz Uzluq Kitapları, No. 6856*'da bulunan yazma nüshasında yer almadığı görülmektedir (Şekil 12).²⁹

Şekil 12. Şānizāde Mehmed Aṭā'ullah Efendi'nin *Mi'yārü'l-Eṭṭibbā* adlı eserinin *Konya İl Halk Kütüphanesi, Feridun Nafiz Uzluq Kitapları, No. 6856*'da bulunan yazma nüshasında hastalığın isminin yazılışı

Kâhya'nın da *Rūhye/Rūhiye Risālesi*'nin yazarının Störck olduğu konusunda yanılmasının nedeni hem Uzluk'un hem de Şehsuvaroğlu'nun vermiş olduğu bilgiler olduğu düşünülebilir. Eserin Störck'ün *Abhaltung von der Drohung der Kinderblattern* adlı eserinden çevrildiği bilgisinin nedeni ise *kuşūr-ı lebeniyyenin* büyük olasılıkla çiçek hastalığı ya da bununla ilgili bir durum olarak değerlendirilmiş olabileceğidir. Araştırmalarımız sırasında Störck'ün Almanca yazdığı eserleri arasında *Abhaltung von der Drohung der Kinderblattern* [Çocukların çiçeğinin tehdidinden önleme] adlı bir eseriyle karşılaşmamıştır. Buna karşın literatürde Störck'ün *Abhandlung^{xvi} von der Einpfropfung^{xvii} der Kinds-Blatern^{xviii}* (Wien, 1771)³¹ [Çocuk Çiçeği Aşılması Makalesi] adlı bir eserinin bulunduğu görülmüştür (**Şekil 13**).^{xix}

Şekil 13. Störck'ün *Abhandlung von der Einpfropfung der Kinds-Blatern* adlı eserinin kapağı ve eserden bir sayfa

Yıldırım'ın da Kâhya'nın makalesini kaynak olarak kullanmış olması nedeniyle bu bilgiyi tekrarlamış olduğu anlaşılmaktadır.

Kâhya'nın Erdemir'le birlikte hazırladığı eserinde *Rūhye/Rūhiye Risālesi*'nin Störck'ten çeviri olduğu bilgisinin tekrarlanmadığı ve büyük olasılıkla bir düzeltmeye gidilmiş olduğu görülmektedir.

Muştafâ Behcet Efendi'nin *Rūhye/Rūhiye Risālesi*'ni yazarken yararlandığı kaynakları belirtmesi olumlu bir durumdur. Bununla birlikte Rosenstein'in eserini İtalyancaya çeviren Giovanni Battista Palletta'nın adını risalesinde hiç anmaması, "Duplanil" adlı hekimin ismini "Dupnāyil" olarak vermesi ve Strack'ın eserinin yayım tarihi 1779 iken, bunu 1770 olarak bildirmesi çalışma sırasında karşılaşılan önemli ve ilginç bulgulardandır.

^{xvi} "abhandlung: f. 1. ilmî tetkik, araştırma, trete 2. (kleinere) risale, makale, yazı".^{30,p:6}

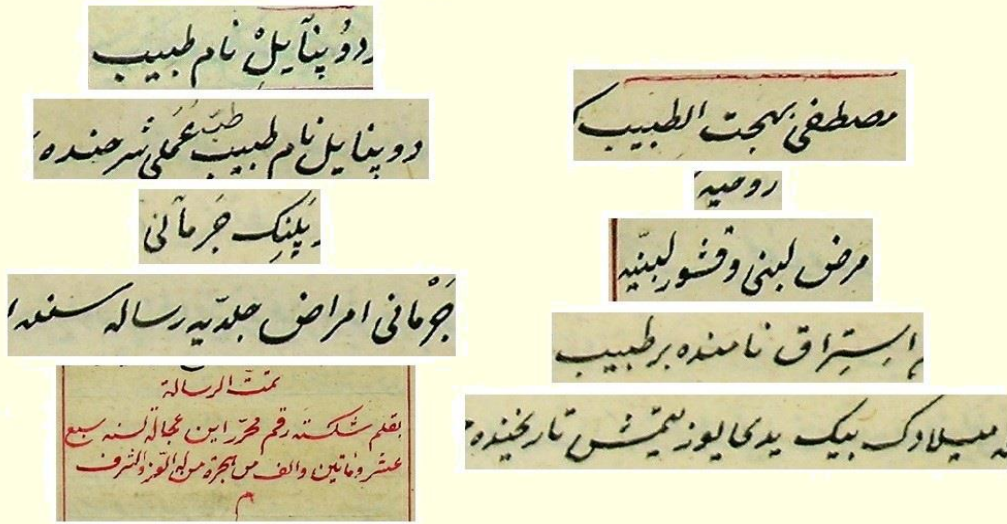
^{xvii} "einpfropfen: 1. aşılama 2. fig. zorla öğretmek, kafasına sokmak".^{30,p:176}

^{xviii} "Blattern: 1. çiçek hastalığı 2. çiçek bozukluğu".^{30,p:116}

^{xix} Friedrich Ludwig Meissner'in 1850 tarihli *Grundlage der Literatur der Pädiatrik, enthaltend die Monographien über die Kinderkrankheiten* adlı eserindeki kitap listesinde "Ant. Stoerck, Abhandlung von der Einpfropfung der Kinderblattern. Wien 1760. 8." künyesiyle bu eserin adı yer almaktadır.^{32,p:170.}

Bir başka dikkat çeken bulgu Muştafâ Behcet Efendi'nin *Rûhye/Rûhiye Risâlesi*'ni yazarken kullandığı kaynakların İtalyanca olmasıdır. Bu durum Muştafâ Behcet Efendi'nin yaptığı diğer çevirilerinde de eserlerin İtalyanca çevirilerini kullanmış olmasıyla uyumludur. Duplanil ve Palletta'nın eserlerinde adı geçen bölümlerde Strack'tan bahsettikleri yerlerde, aynı şekilde, Muştafâ Behcet Efendi de *Rûhye/Rûhiye Risâlesi*'nde Strack'tan bahsetmiş; hatta öyle ki alıntı yaptığı yazarın bazı ifadelerini de tekrarlamıştır.^{xx}

Topkapı Sarayı nüshası açık bir şekilde göstermektedir ki bu çalışmanın konusu olan *Rûhye/Rûhiye risâlesi* [روحیه] Muştafâ Behcet et-Tabîb [مصطفى بهجت الطبيب] tarafından kaleme alınmıştır. Hastalık maraz-ı lebenî [مرض لبنی] ya da kuşûr-ı lebeniyye [قشور لبنیه] olarak adlandırılmaktadır. Muştafâ Behcet Efendi eseri yazarken yararlandığı hekimin adını İstirâk/Istirâk [استراق] ve eserin tarihini de miladın 1770'i [ملاذك بيك يدى يوز يتمش] olarak vermektedir. Risalede Muştafâ Behcet Efendi'nin adını andığı ve yararlandığı hekimlerden Dupnâvil [دوپناییل] in eserinin adının *Ṭıbb-ı 'Amelî Şerhi* [طب عملى شرحى], Pelink-i Cermânî [پلینک جرمانی] adlı hekimin eserinin de adının *Emrâz-ı Cildiyye Risâlesi* [امراض جلدیه رسالسى] olarak verildiği görülmektedir. Yine adı geçen nüshanın son sayfasında risalenin yazım tarihinin Hicri 1217 olduğu ve müellif eliyle yazıldığı da bildirilmektedir (**Şekil 14**).

Şekil 14. Müellif Muştafâ Behcet et-Tabîb'in kendi el yazısı ile Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı, No. 569'da *Rûhye/Rûhiye Risâlesi*'nde adı geçen yazarlar ve eserleri ile eserin yazılım tarihi

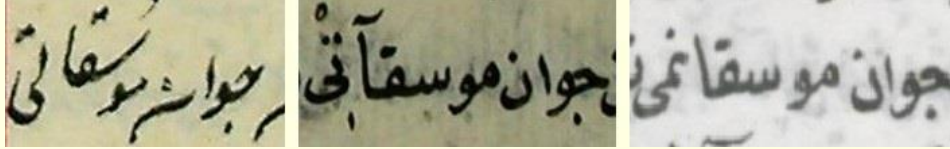
Sonuç

Muştafâ Behcet Efendi'nin Kuşûr-ı Lebeniyye üzerine yazdığı ve *Rûhye/Rûhiye Risâlesi* olarak adlandırılan eseri Anton von Störck'ten yapılmış bir çeviri değildir. Bu eser Caroli Strack tarafından 1776'da sunulan ve 1779 tarihinde basılan *Crusta Lactea Infantum* adlı tezde yer alan bilgilere atıf yapılarak J. P. Duplanil'in *Medicina Domestica o sia Trattato* ve Giovanni Battista Palletta'nın *Trattato delle Malattie dei Bambini* adıyla çevirdikleri eserlere ekledikleri, sırasıyla "Del lattime ne'fanciulli" ve "Lattime" adlı bölümlerle, Plenck'in eserinin İtalyanca çevirisinde yer alan "Crosta Lattea" adlı bölümden yararlanılarak hazırlanmış bir çeviri-telif eser görünümündedir.

Eserin adını aldığı kelime Rûhye [روحیه] olup Şânizâde bunu *Mi'yârü'l-Eṭibba* [معيار الاطبا]'da Ruhye [رُحیه] olarak yazmıştır. Muştafâ Behcet Efendi Strack ismini Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı, No. 569'da yer alan kendi yazdığı nüshada İstirâk/Istirâk [استراق] şeklinde doğru olarak vermiştir. İÜ T 7045 ve Halet Efendi No. 754

^{xx} "Anuñ emşâli 'avârızât-ı keşirenüñ zuhûrını muşannif-i mesfûr kitâbında taḥrîr itmişdür ki taḥvilden ihtirâzen işbu maḥalle kayd olunmadı." ^{12,p:5} "Bay Strack değişik örneklere, ki tezinde de görülebilir, atıfta bulunuyor, ancak biz makaleyi çok uzatan bu konuyu atlıyoruz." ^{18,pp:214-5}

yazmalarının müstensih[ler]i Strack ismini İstürāk [إِسْتُرَاك] olarak yanlış yazmışlardır. Risalede adı geçen ve Muştafâ Behcet Efendi'nin Covân Mōşkātī [جوان مُوسْقَاتِي] olarak doğru şekilde yazdığı Dr. Covani Moscati ismini de *Halet Efendi No. 754* nüshasının müstensihinin Covân Mōşkātī [جوان مُوسْقَاتِي] olarak doğru bir şekilde yazarken, *İÜ T 7045* nüshasının müstensihinin Covân Mōşkānmī [جوان موسقانى] şeklinde yanlış yazmış olduğu görülmüştür (**Şekil 15**). Muştafâ Behcet Efendi'nin Strack'ın eserinin tarihi olarak 1779 yerine neden 1770 tarihini verdiği ve diğer yazarların isimlerini anarken Giovanni Battista Palletta'nın adını neden vermediği ise anlayışlamamıştır.

Şekil 15. Dr. Covani Moscati'nin *Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı, No. 569, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi, No. 754* ve *İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, T 7045* nüshalarındaki yazılışları

Şānizāde büyük olasılıkla Muştafâ Behcet Efendi'nin kendi el yazısıyla yazdığı risaleyi görmemiş, bunun yerine diğer nüshaları incelemiş olmalıdır. Bu yüzden eserin Störck'ten çevrilmiş olduğunu düşünmüş ve kendisi de *Mi'yārül-Eṭṭibbā'yı* Störck'ten çevirdiği için, risalenin yazarını bildirirken “Muşannif-i Kitāb” tamlamasını kullanmıştır. Adı geçen risale ile ilgili olarak Şānizāde tarafından *Mi'yārü'l-Eṭṭibbā'nın* derkenarında verilen bu bilgi literatürde karışıklığa neden olmuştur.

Burada “Şānizāde neden Muştafâ Behcet Efendi'nin ismini zikretmedi?” sorusu akla gelmektedir. Bunun cevabı da çeşitli eserlerde vurgulandığı gibi Şānizāde Meḥmed Aṭā'ullah Efendi ile Muştafâ Behcet Efendi'nin aralarında var olduğu söylenen anlaşmazlık/rekabet olabilir.^{xxi} Muştafâ Behcet Efendi *Rûhiye Risâlesi*'nin yazılım tarihini Hicrî 1217 [1802/3] olarak bildirmektedir. Bu tarih *Mi'yārü'l-Eṭṭibbā'nın* yazılım yılı Hicrî 1227 [1812/3] ve basım tarihi olan Hicrî 1235 [1820] yılından çok öncedir. Bu durum Şānizāde'yi kendisine “manevi üstad” olarak kabul etmiş olan Uzluk'un⁴ 1951 yılında yaptığı yorumlarında Muştafâ Behcet Efendi'ye karşı önyargılı davranmış olabileceğini düşündürmektedir.

Bilgi

Bu makale 15-18 Mayıs 2017 tarihleri arasında Adana-Türkiye'de düzenlenen X. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde sunulan ve özeti Bildiri Özetleri kitabında yayınlanan sözlü bildiriye dayanmaktadır. Çıkar çatışması yoktur.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Ahmet Aciduman: Araştırmacının fikri, tasarımı, organizasyonu, bulguların analiz ve yorumu, kaynak tarama, makale yazımı, eleştirel okuma.

Gözde Aciduman: Araştırmacının organizasyonu, bulguların analiz ve yorumu, kaynak tarama, makale yazımı, eleştirel okuma.

^{xxi} “Behcet Efendi zuraḫādan ve şu'arādan hōş şoḫbet ve meclis-ārā ve lisān-ı 'Arabīye āşinā olub Mes'ūd Efendi'ye nisbetle her işe aḫakk idi. Lakin o daḫı Şānī-zāde'yi istirkāb ile nihāyet bir varṭaya giriftār ve ba'dehu kendüsünüñ ḫalefi daḫı ber-vech-i bālā 'Oşmān Efendi'yi istirkāb ile delef-kār itmişdür.”^{33,p.215}; ayrıca “Şimdi de karşısına çıkan M. Mesud gibi psychopat değil, âlim, mütefennin bir başkası: M. Behcet efendi, onu şiddetle kiskanıyor, hekimbaşı olmasından endişeler, korkular geçiriyor. Yeniçerilik ilga ve imha edilmek üzeredir, tam fırsattır. M. Behcet, ve kardeşi Abdülhak varkuvvetlerle uğraşıyorlar. Esasen saraydaki küçük kardeşleridir. Enderun ricalini elde ediyorlar. Bütün zevki, düşüncesi türk tıbbının kalkınması olan Tarakçı oğlunu yoketmek için gizli intrikalar çeviriyorlar ve – çok yazık her zaman böyledir – muvaffak dahi oluyorlar, önce vakanüvislikten azlettiriyorlar, bir yıl sonra da Bektaşılık kulpu takarak sürgün ettiriyorlar.”^{34,p.181-2}; ayrıca “(...) fenni tıbbın muhtaç olduğu, herhangi bir mevki veya makam değildir, demekle Sultan Mahmudu Adlînin yanında bulunan Hassabaşı hekimini kasdetmektedir. Çünkü Mustafa Mesut ve Mustafa Behcet efendilerle sevişmemiştir. Bu tesir karşılıklı olmuştur.”^{3,p.234}

Kaynaklar

1. Bursalı Mehmed Tâhir. 'Osmânlı Mü'ellifleri. Üçüncü Cild. İstanbul: Matba'a-i 'Âmire; 1342 Hicriyye. pp:209-10, 221-2.
2. Ünver AS. Tıp Tarihi – Tarihten Önceki Zamandan ve İslâm Tababetine ve İslâm Tababetinden XX inci Asra Kadar I ve II inci Kısımlar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları; 1943. pp:175-7.
3. Ünver AS. Şânîzade Ataullah efendi tıbbî eserleri. Dirim 1947;22(8):233-6.
4. Uzluk FN. 14 Mart 1951 Tıp Bayramı Dolayısıyla Şâni Zade Mehmet Ataulah. Ankara: Örnek Matbaası;1951. pp:14-5.
5. Uzluk FN. Türk Tıbbiyesinin 748 ci Yıldönümü Dolayısıyla Hekimbaşı Mustafa Behçet Zâti, Eserleri Üstüne Bir Araştırma. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü; [1954]. pp:86-7.
6. Şehsuvaroğlu BN. Hekim Şânîzade Ataulah Efendi biyografisi ve eserleri. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 1951;14(3):482-95.
7. Karatay FE. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu. C. I. Din, Tarih, Bilimler No. 1 – 1985. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları; 1961. p:588.
8. Şehsuvaroğlu BN, Erdemir Demirhan A, Cantay Güreşsever G. Türk Tıp Tarihi. Bursa: Taş Yayıncılık AŞ;1984. p:153.
9. Kâhya E. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğunda tıp eğitimi ve kalburüstü hekimlerimiz. Erdem 1985;1(3):685-710.
10. Yıldırım N. Mustafa Behçet Efendi. In: Akbayar N, Işın E, Sakaoğlu N, Baydar O, Tanman MB, Koz MS, Aksoy B, Batur A, Yusufoglu Y, editörler. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. Cilt 5. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı; 1994. pp:559-60.
11. Kâhya E, Erdemir AD. Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; 2000. pp:287-8.
12. Muştafâ Behcet eṭ-Ṭabîb. [Rûhye Risâlesi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar, T 7045.
13. Muştafâ Behcet eṭ-Ṭabîb. [Rûhye Risâlesi]. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Koleksiyonu, No. 754.
14. Muştafâ Behcet eṭ-Ṭabîb. [Rûhye Risâlesi]. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı, No. 569.
15. De Rosenstein NR. Trattato delle Malattie dei Bambini, Trasportato dal tedesco con alcune note da Giovanni Battista Palletta. Milano: Nell' Imperial Monistero di s. Ambrogio Maggiore con Approvazione; 1780. pp:374-8.
16. De Rosenstein NR. Traité des Maladies des Enfants, Ouvrage qui est le fruit d'une longue observation, & appuyé sur les faits les plus authentiques. Traduit du Suédois par M. Le Febvre de Villebrune. Paris: Chez Pierre-Guillaume Cavelier; 1778.
17. Von Rosenstein NR. Anweisung zur Kenntniß und Cur der Kinderkrankheiten, aus dem Schwedischen übersetzt und mit Anmerkungen erläutert von J. Andreas Murray. Göttingen: Johann Christian Dietrich; 1785.
18. Buchan G. Medicina Domestica o sia Trattato Completo di Mezzi Semplici per Conservarsi in Salute Impedire e Risanare le Malattie Opera Utile e Adattata All'Intelligenza di Ciascuno. Tradotta Dall'Inglese e Arricchita di Molte Aggiunte ed Annotazioni Dal. Sig. Duplanil. Edizione seconda Italiana riveduta, ricorretta e notabilmente accresciuta su la settima di Londra e la quarta di Parigi. Tomo IV. Padova: Nella Stamperia del Seminario; 1789. pp: 212-9.
19. Buchan W. Domestic Medicine: or A Treatise on the Prevention and Cure of Diseases by Regimen and Simple Medicines. The Second Edition with considerable additions. London: Printed for W. Strahan; T. Cadell in the Strand; and A. Kincaid & W. Creech, and J. Balfour; 1772.
20. Buchan W. Domestic Medicine: or A Treatise on the Prevention and Cure of Diseases by Regimen and Simple Medicines. With an Appendix, containing a Dispensary for the Use of Private Practitioners. The Eleventh Edition. London: Printed for A. Strahan; T. Cadell in the Strand; and J. Balfour, and W. Creech, at Edinburgh; 1790.
21. Strack C. De Crusta Lactea Infantum Ejusdemque Specifico Remedio Dissertatio Quam Scientiarum, Artium Atque Litterarum Academia Quae Lugduni in Gallis Est Altero Duplici Praemio Coronavit die 3 Decembr. Ann. 1776. Francofurti ad Moenum: Typis Andreaeis; 1779.
22. Strack. Von dem Milchschorf der Kinder und einem specifiken Mittel darwider: eine von der Akademie der Wissenschaften zu Paris gekrönte Preißschrift vom Herrn Professor Strack, aus dem Lateinischen mit einigen Anmerkungen und einem Anhang von Friedrich August Waiß. Weimar: Hoffmannischen Buchhandlung; 1788.
23. Plenck JJ. Doctrina de Morbis Cutaneis Qua hi morbi in suas classes, genera & species rediguntur. Viennæ: Apud Rudolphum Græffer; 1776. pp:71-2.
24. Plenck GJ. De Morbi Cutanei Guista le Loro Classi, Generi e Specie. Dottrina del Signor Gioseffo Jacopo Plenck. Napoli: Presso Guiseppe Maria Porcelli Libraio; 1790, pp:81-3.
25. Redhouse JW. A Turkish-English Lexicon. New Impression. Beirut: Librairie du Liban; 1996.
26. Devellioğlu F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle. 18. Baskı. Yayına Hazırlayan: Güneşal AS. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları; 2001.
27. Şânîzade Mehmed Aṭâ'ullah. Mi'yârü'l-Eṭṭebbâ. In: Ḥamse-i Şânî-zâde. İstanbul: Matba'a-i 'Âmire; 1235 [1820]. p:198.
28. Şânîzade Mehmed Aṭâ'ullah. Vesâyâ-nâme-i Seferiyye. Bülâk: Dâru't-Ṭibâ'a; 1238 H [1822]. p:2.

29. Şānī-zāde Meḥmed Aṭā'ullah. Mi'yārü'l-Eṭıbbā. Konya İl Halk Kütüphanesi, Feridun Nafiz Uzluk Koleksiyonu, No. 6856; 1227 H.
30. Steuerwald K. Deutsch-Türkisches Wörterbuch-Almanca-Türkçe Sözlük. Weisbaden: Otto Harrassowitz; 1974.
31. Störcks A. Abhandlung von der Einpfpfung der Kinds-Blatern. Wien: Johann Thomas Edlen von Trattnern; 1771.
32. Meissner FL. Grundlage der Literatur der Pädiatrik, enthaltend die Monographien über die Kinderkrankheiten. Leipzig: Fest'sche Verlagsbuchhandlung; 1850.
33. Aḥmed Cevdet Paşa. Tārīḫ-i Cevdet. İkinci ṭab'ı. Cüldü 'āşiru [Onuncu Cilt]. Dersa'âdet: Matba'a-i 'Osmaniyye; 1309.
34. [Uzluk] MFN. Basma ilk türk tıb kitabı ve Şanizade tabib Ata [II]. Dirim 1936;11(6):180-2.

Ek-I. Tabīb Muştafâ Behcet Efendi'nin *Rûhiye Risâlesi*'nin *İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, T 7045* nüshasının çevriyazısı. *İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi 754* nüshası ile yapılan karşılaştırmalarda saptanan farklılıklar dipnotlarda "HE 754" açıklamasıyla gösterilmiştir.

¹Bi'smi-İlahî'r-ramanî'r-rahîm

²El-hamdu li-İlahi rabbi'l-'âlemîn ve's-şalavatu ve's-selâmu 'alâ resûlinâ Muhammedin ³ve âlihi ve şahbihi ecma'in ve ba'd eţfâl-i razî'anuñ 'ilel-i maşşûsa ⁴larından olub, rûhye ta'bîr eyledikleri maraz-ı cildi-ki fî'l-vâkı' 'asîr ⁵ü'l-burû' ve ba'zan muhâţara'-i 'aţîmeden hâlî olmamağ ile 'ale'l-huşûş ⁶diyârimiz Koşantîniyye, şânehâ Allahu te'âlâ 'ani'l-âfât ve'l-beliyyede neş'et ⁷iden bî-çâregân eţfâlûñ bu 'illetden ekşerîsi me'üfû'l-mizâc olmaları ⁸ve bundan böyle â'illâ'-i mezbûrenüñ evlâdları dağı müte'essîr olmak ⁹takrîbiyle gitdikce mütezâyid ve mütevâtir olması ve beynimizde dağı^{xxii} müte'âref ¹⁰ve mütedâvil olan kütüb-i tıbbiyyede aşlâ mu'alecesine taşaddî olunmadığından ¹¹tedbîrinde teğâfûl olunduğı mülâhaza olunub bu 'abd-ı^{xxiii} kalîlî'l-bezâ'a ¹²ve 'adîmî'l-istiţâ'a Muştafâ Behcet et-ţabîb kütüb-i müte'ahîrîn-i efrenciyyeden ¹³eşnâ'-i müţâlâ'ada cem' ve iltiqâţ ile bu 'illetüñ esbâb ve 'alâmât ve ¹⁴mu'âlecâtına dâ'ir bir muqaddime ve dört bâb ve bir hâtîmeyî hâvî işbu ¹⁵risâle ketb ve imlâ kılındı ve min Allahî't-ţevfîki ve bi-yedhi ezmeti't-taĥkîk.

¹⁶El-Muqaddime kuşûr-ı lebeniyyenüñ mâhiyyet ve ĥaĥîkati beyânındadır.

Ma'lûm [1] ¹ola ki lisân-ı Türkî'de rûhye tesmiye olunan maraz ki^{xxiv} eţfâl-i razî'anuñ ²yañaĥlarına 'arîz olub anlara maşşûş olan 'illetdür. Kütüb-i tıbbiyye'-i 'Arabiyye'den ³dest-nihâde'-i terceme olanlaruñ ba'zîsi buşûr-ı lebeniyye nâmıyyla şöhret-şî'âr ⁴olan maraz-ı meşhûrî rûhye lafzı ile terceme ve tefsîr ve ba'zîsi ⁵ergenlik dinilen beşerât olmak üzere ta'bîr eylemiş, lakin kütüb-i 'Arabiyye'de buşûr-ı ⁶lebeniyye taĥrîr olunan maĥallüñ 'alâmâtına diĥĥat olunduğda fî'l-ĥaĥîka ergenlik ⁷dinilen beşerât olduğı ma'lûm ve zâhir^{xxv} olur ve kütüb-i 'Arabiyye'de rûhyenüñ ⁸ismi mevcûd olmadığına binâ'en biz dağı ism-i Lâţînîsini terceme ile kuşûr-ı ⁹lebeniyye nâmıyyla bu risâlede taĥrîr eyledük, fî'l-ĥaĥîka kütüb-i Laţîniyye'-i kadîmede ¹⁰dağı kuşûr-ı lebeniyye nâmında 'illet olmayub ancak 'ahd-ı ĥarîbde te'lîf olunan ¹¹kitâblarda muĥarrer ve meşûrdur.^{xxvi} Ez-cümle mîlâd-ı 'İsâ'nuñ biñ yedi-yüz yetmiş ¹²târîhinde meşâhîr-i eţibbâdan İstürâĥ nâmında bir tabîb kuşûr-ı lebeniyye ¹³ĥaĥkıında evvelâ bir risâle te'lîf eyleyüb andan-şoñra gelenlerden ba'zîları dağı, ¹⁴tabîb-i mesfûruñ kavlini aĥz ile kitâblarında taĥrîr ve tebyîn eylemişlerdür.^{xxvii} İmdi bu 'illet 'ilel-i cildiyye envâ'ından şıbyâna maşşûş bir maraz-ı cildîdür ki ¹⁶anlaruñ yañaĥları eţrafında bir ĥumret-i şaĥîle ile ma'an beşerât-ı müte'addide zuhûr ¹⁷idüb eţrafına münteşir ve sâ'î olur ve içleri şadîd mişli bir ruţubet-i ¹⁸ġalîza ile mümtelî bulunub ba'dehu üzerleri ĥabuĥlanub sâĥîţ olur ¹⁹ve bu 'illet sūd emer eţfâle 'arîz olduğından nâşî maraz-ı lebenî ve kuşûr-ı ²⁰lebeniyye tesmiye olunmuşdur ki ekşeriyâ eţfâl sūd emmege mübâşeret eylediklerinden ²¹müddet-i kalîle mürûrunda zuhûr ider ve ba'zan altı aylık olduğdan-şoñra ve ba'zan ²²nebâtü'l-esnân ile berâber zuhûr idüb müddet-i fiţâma deġin, ya'nî sūdden ²³kesilinceye deġin bâķî ĥalub ba'dehu muzmaĥill ve fânî olur, kezâlik^{xxviii} altı yaşında ²⁴bir şabîde ve dört yaşında bir bâzergân-zâdede zuhûr eyledığını muşannif-i ²⁴mesfûr İstürâĥ taĥrîr eylemişdür.^{xxix} Bundan münfehim ve ma'lûm olur ki müddet-i [2] ¹ırzâ'adan-şoñra dağı nâdiren zuhûr eyleye ve bu 'illet yaluñuz yüze maşşûş ²olmayub belki mevâzî'-ı sâ'îrede dağı^{xxx} vukû'ı kalîl degüldür, meşelâ şadr ³ve 'unĥ ve cebhe ve zâĥan ve ĥaĥveyn^{xxxi} ve zahr emşâli gibi ve kezâlik ba'z kerre ⁴ġözlere işâbet idüb remed 'avârîzî müşâhede olunur.

Bab-ı evvel ⁵kuşûr-ı lebeniyyenüñ esbâbı beyânındadır.

Düpnâyil nâm tabîb tıbb-ı 'amelîsinde ⁶taĥrîr eylemişdür ki bu 'illetüñ sebeb-i ĥaĥîķisi mestür ve muĥtefi olub ⁷bu aña deġin münkeşîf olmamışdur ve kezâlik meşâhîr-i eţibbâdan Pelink-i^{xxxi} Cermânî'nün ⁸Emrâz-ı Cildiyye nâm risâlesinde "bu 'illet demüñ ĥirâfet ve ĥiddetinden ⁹neş'et idüb tabî'at-ı müdebirenüñ mevâdd-ı fâside ve rediyyeyi demden bi-ţarîĥ ¹⁰i't-tenĥiye ifrâz ve vicneteyne def' itmesidür" didi ve dağı bu marazı evvelâ ¹¹teşĥîş ve taĥrîr eyleyen İstürâĥ zâhib olmuşdur ki "kuşûr-ı lebeniyye 'ilel-i ¹²mütevârîşe ve şârîyyedendür, şöyle ki bu 'illete ĥâl-i tufûliyyetde mübtelâ olmuş ¹³vâlide ve murzî'adan bi-ţarîķi's-sirâye tıfılda zuhûr ve vukû'idur ve bu marazüñ ¹⁴mütevârîş ve sârî olması bir ĥaç ĥarîķledür. Evvelâ bi-ţarîķi't-tevârüş sirâyetdür ki ¹⁵tıfluñ vâlidesi ĥâl-i tufûliyyetinde bu 'illete mübtelâ olmağdur, gerek bi'n-nefs ¹⁶kendi ırzâ' eylesün ve gerek âĥer ırzâ' eylesün. Şâniyâ sirâyet-i bi-ţarîĥ ¹⁷i'l-ırzâ'adur ki

^{xxii} HE 754'de "dağı" kelimesi yoktur.

^{xxiii} HE 754'de varak 1b'nin sonu.

^{xxiv} HE 754'de "maraz-ki" şeklinde yazılıdır.

^{xxv} HE 754'de "zâhir ve mâ'lûm" olarak yazılıdır.

^{xxvi} HE 754'de varak 2a'nın sonu.

^{xxvii} HE 754'de "eylemişler" olarak yazılıdır.

^{xxviii} HE 754'de "kezâlik" kelimesi yoktur.

^{xxix} HE 754'de "eylemiş" olarak yazılıdır.

^{xxx} HE 754'de varak 2b'nin sonu.

^{xxxi} HE 754'de "ĥaĥaveyne" okunacak şekilde harekelenmiştir.

^{xxxii} HE 754'de harekeli olarak yazılmamıştır.

tıfluñ süd anası bu marazdan muqaddemâ me'ûf olmağla ¹⁸tıflıda zuhûr ve sirâyetidür^{xxxiii} ve bu 'illetden me'ûf olmuş murzî'a bir niçe ¹⁹eṭfâle irzâ' ile anlarda kuşûr-ı lebeniyye zuhûr eylediği bi'd-defa'ât tecribe ²⁰ve müşâhede olunmuşdur" deyu taḥrîr eylemiş.

Bâb-ı şânî kuşûr-ı lebeniyyenüñ ²¹'alâmât ve 'avârızı beyânındadır.

Kuşûr-ı lebeniyye ve rûhye ta'bîr olunan ²²beşerât ekseriyyâ tıfluñ yañaqlarına 'arız olur. Beşerât-ı mezbûre ba'z ²³kerre 'arız ve ba'z kerre müdevver ve munaḳkaṭ olub içleri bir ruṭubet-i ğalıza ²⁴ve kayḥiyye ile mümteledür ve bu kayḥ dâhil-i beşrede durduḳca üzeri kabuḳlanub ²⁵ve kabuḳı^{xxxiv} taşallüb ider ve kabuḳ şaḳḳ olunub ayrıldıḳda içinden ḥumrete mâ'il [3] ¹şâfi bir şu tereşşuh idüb toḳundığı maḥalli tefrîḥ iderek birbirine ²mütelaşık olurlar. Қаçan-ki kuşûr keşiren ve mütevâtiren münşakk ve sâkiṭ olurlar, ³yeñiden zuhûr eyleyen kabuḳlar şariya mâ'il olub mutaşallib ve mutağallız ⁴olurlar^{xxxv} ve kuşûr sâkiṭ olduḳda altındaki olan cild dibâğat ⁵olunmuş cild mişâli parlaḳ ve gergin ve eṭrâfi müteverrim olmuş müşâhede ⁶olunur ve fekk-i esfel civârında olan ğuded^{xxxvi} müteverrim olub 'aḳşâyı ⁷unḳlarında teverrüm eylemiş bezler ve çıkınlar zuhûr ider ve daḥi beşerât-ı mezbûre ⁸ba'z kerre vechden ğâ'ib olub bedenüñ maḥall-i sâ'iresinde^{xxxvii} zuhûr ider.^{xxxviii} ⁹Düpnâyil nâm ṭabîb "ben belde ve arḳa ve ḥaḳveynde^{xxxix} zuhûr eylediğini ¹⁰müşâhede eyledüm" dimişdür ve bu buşûr ba'z kerre daḥi çehreyi velî iden ¹¹eṭrâfa münteşir ve sâ'î olub meşelâ ḳulaḳ ardında ve ḳulaḳlaruñ ¹²muḳaddemlerinde ve zaḳanda ve cebhede zuhûr ider ve ba'z kerre cemî' a'zâyı^{xl} ¹³vechiyyeyi isti'âb idüb vechi taḳbîḥ ider ve daḥi nâdiren vâḳi' ¹⁴olur ki vechden def'aten beşerât ğâ'ib ve muzmaḥill olub eṭfâlüñ ¹⁵gözlerine müteşebbis olmağla bir remed-i şedîd 'arız olur ki remed-i şaḥîḥden ¹⁶fark ve temyizi ziyâde müşkildür yâḥud evvelâ 'illetüñ mevâdd-ı fâsidesi ¹⁷gözlere işâbet ile remed-i şaḥîḥ şüretinde görinüb remed-i şaḥîḥ mu'âlecâtı ¹⁸olunduḳca^{xli} fesâd ve şiddet bulur. Böyle olduḳda diḳḳat ve te'emmül olunub ¹⁹teşḥîş-i 'illete sa'y ile kuşûr-ı lebeniyye mu'âlecâtı olunsa eyyâm-ı ḳalîlede mündefi' ²⁰olur ve Pelink-i Cermânî taḥrîr itmîşdür ki "ba'zan kuşûr-ı lebeniyye re'süñ ²¹cüz'-i muḳaddemine müteveccih olub ṭifla ol-rütbe ḥikke irâş ider ki kesret-i ²²bükâdan anda seher^{xlii} 'arız olur.

Bâb-ı sâliş bu 'illetüñ taḳdime'-i ma'rifesi^{xliii} ²³beyânındadır.

Bu 'illet ḥadd-i zâtında ḥaṭîr degüldür, lakin ba'z kerre muḥâtaradan ²⁴daḥi ḥâlî degüldür, ḥuşûsâ ba'z cehele'-i eṭibbânuñ sevki ile üzerine râdi' ²⁵ve ḳâbız^{xliv} merâhim-i usrubîyye^{xlv} ve edviye'-i müeybise vaz' ve ilşâḳ oluna. Ol [4] ¹vakt ṭabî'atuñ saṭḥ-ı vechden tenkiye eylediği mevâdd-ı fâside dâhile neks ²ile 'ilel-i sâ'ire irâş idüb ḥaṭar-ı 'azîme ilḳa ider ve belki tıflı helâk ³ider, zîrâ edviye'-i ḳâbîza ilşâḳıyla bu 'illetüñ mâddesi ğudud-ı mâsarîḳâya ⁴teşebbüs ve anda südde irâş idüb intifâḥ-ı baṭn ve istiskâ'-i zıḳḳiye ⁵mü'eddâ ve ba'zan ṭifla diḳḳ ve zübül 'arız olub helâk ider, zîrâ ⁶ğudud-ı mâsarîḳâ münsedd olduḳda keylûs deme istihâle ve vuşûle ruḥşat-⁷yâb olamayub beden ğidâdan ḥâlî kaldıḳda diḳḳ şüret bulur, kezâlik^{xlvi} ⁸bu 'illetüñ dâhil-i bedene neksinden cü'-i müfriṭ ve remed ve teremmuş-ı 'ayn ⁹ve anuñ emşâli 'avârızât-ı keşirenüñ zuhûrını muşannif-i mesfûr ¹⁰kitâbında taḥrîr itmîşdür ki taṭvîlden iḥtirâzen işbu maḥalle kayd olunmadı ¹¹ve daḥi ğâḥ olur ki mâdde'-i 'illet cevfi-ü zne teveccüh itmekle üznden cerâḥat ¹²ve şadîd seyelân ider ve bu ḥâlet mütemâdi olduḳca tıfluñ ḳulaḳları ¹³şaḳır olur ve beşerâtuñ ğâyet ḳalîl olması ve cevfleri kayḥ ve şadîdden ¹⁴az mümtelel olması 'alâmet-i rediyyedendür ki mevâdd-ı fâsidenüñ dâhile neksini ¹⁵i'lâm ider ve daḥi ṭiflidan kedi bevlî râyihâsı gibi müntin ve müstekreh ¹⁶bevlî zuhûr itmeksizin beşerât^{xlvii} mündefi' olursa redîdür, zîrâ müntin ¹⁷ü'r-râyihâ bevlî bulunmadıḳca beşerâtuñ izmiḥlâli dâhile müntekis oldıḳın ¹⁸ifâde ider. Bu şürette beşerâtuñ bur'undan muḳaddemce bevlî müntin zâhir ¹⁹olmadıḳca emniyyet câ'iz degüldür. İstürâḳ-ı mesfûr "sill ve zübül ve istiskâ' ²⁰ve ḥurâc-ı cevfi'l-üzün ta'âḳub ider" dimişdür ve bu 'illetde kedi bevlî ²¹râyihâsı gibi müntin ve kerîḥ bevlüñ zuhûrî ğâyet-de 'alâmet-i ceyyidedendür ki ²²mâdde'-i 'illetüñ ḳarîben bur' ve izmiḥlâlini i'lâm ider ve daḥi Düpnâyil ²³nâm ṭabîb dir ki "gerek eṭibbâdan ba'zîları ve gerek nâsuñ ekşeri i'tikâd ²⁴itmîşlerdür ki bu 'illet 'adimü'l-ḥaṭardur ve ba'de'l-burü' eṭfâlüñ mizâcları ²⁵bir niçe vakt şaḥîḥ ve ten-dürüst olub yañaqları güzel ve parlaḳ olur [5] ¹ve ekseriyyâ çiçek çıḳardıḳlarında buşûr-ı cüderiyye az zuhûr ider, ziyâdece ²daḥi olursa anlaruñ yüzlerinde âşâr-ı ḳarḥa ve nedeb olmaz, ya'nî anları

^{xxxiii} HE 754'de varak 3a'nın sonu.

^{xxxiv} HE 754'de "ḳabuḳı daḥi" olarak yazılıdır.

^{xxxv} HE 754'de "olur" olarak yazılıdır.

^{xxxvi} HE 754'de "ğudedler" olarak yazılıdır.

^{xxxvii} HE 754'de "سائرسنده" olarak yazılıdır.

^{xxxviii} HE 754'de varak 3b'nin sonu.

^{xxxix} HE 754'de "ḥaḳaveynde" okunacak şekilde harekelenmiştir.

^{xl} HE 754'de "a'zâ'-i" olarak yazılıdır.

^{xli} HE 754'de "olduḳca" olarak yazılıdır.

^{xlii} HE 754'de "süher" olarak okunacak şekilde harekelenmiştir.

^{xliii} HE 754'de "taḳaddüm-i ma'rifeti" olarak yazılıdır.

^{xliv} HE 754'de varak 4a'nın sonu.

^{xlv} HE 754'de "esrebiyye" olarak okunacak şekilde harekelenmiştir.

^{xlvi} HE 754'de "ve kezâlik" olarak yazılıdır.

^{xlvii} HE 754'de varak 4b'nin sonu.

³çiçek büzmez. Bu zıkr olunan kavli degüldür, illā ħaṭāyī fāhişdür, zīrā ⁴bu ‘illet anlarda zuhūr idüb kendüleri ten-dürüst ve yüzleri güzel ⁵olmağdan hīc ‘illetüñ^{xlviii} vukū’ bulmaması dağı güzeldür, belki diğkāt olunsa ⁶ba‘de‘l-burū’ anlaruñ vechlerinde olan parlaklık anları takbīh ider ve çiçek ⁷çıkardıklarında āsar-ı nedeb ma‘düm olur didikleri dağı ħilāf-ı^{xliv} vāki‘dür, ⁸zīrā ba‘de‘l-cüderī vechleriⁱ nedebden kabīh olmuş çok kimesneler görülmüşdür. ⁹İntehā.

Bāb-ı rābī’ kuşūr-ı lebeniyye mu‘ālecātī beyānındadır.

Bu maražuñ ¹⁰tedbīri iki ṭarīk ileⁱⁱ ħuşūl-pezīr olur. Evvelkisi bilā-mu‘ālece ṭabī‘ata ¹¹ħavāle, ikincisi mu‘ālece-i bī‘d-devā’dur, lakin ṭabī‘atuñ def‘ine ħavāle niçe vaqtuñ ¹²mürürına muhtācdur ki ṭabī‘at bi-ṭav‘ihā istişāl eyleye. Bu şüretde ¹³altı ay ve belki bir sene yāhūd ziyāde müddetde mündefī’ ola. Ammā mu‘ālece-i ¹⁴bī‘d-devā ile on beş gündən ziyāde ve noğşān müddetde burū’ müyesser ¹⁵ü‘l-ħuşūl olur ve^{lii} ešnā‘-i mu‘ālecede beşerāt serī‘an zuhūr eyleye ve kuşūr ¹⁶dağı serī‘an sākīṭ ola ve ṭfluñ bevlī ebvāl-i senānīr mānendī müntin ¹⁷ve müstekreh ola. Bu maražuñ gerek bi-ṭab‘a ve gerek bī‘l-mu‘ālece burū’ı evşāf-ı ¹⁸mezbüre üzre bevlüñ ħurūcī ile bir buħrān ṭav‘idür ki bevlī-i mezbūruñ ¹⁹ķillet ve keşreti ve sūr‘at ve beṭā‘itine göre sıhḥat dağı taqaddüm ve te‘eħḥur ider. ²⁰Bu maraz demüñ ħırāfet ve ħiddeti oldığından nāşī mu‘ālecesi dağı cevher-i ²¹demi ta‘dīl ve işlāḥ eyleyici ve ħumūzatını neşf idici edviyedür ki ṭuruğ-ı ²²müteħālife üzre dāhīlden isti‘māl olunur. Bu ‘illeti evvelā tecrībe ve taħrīr ²³eyleyen İstūrāk nām ṭabīb yigirmi sene kadar eṭfāl-i mütē‘addide de^{liii} bu maraza ²⁴tedbīr ešnāsında^{liv} devāyī külliye vāsil olmuşdur ki ol devāya lisān-ı ²⁵Efrecīde yāceā ve Türkīde hercāyī benefşe dirler. Ṭabīb-i mesfūr “ķına [6] ¹ķına ħummeyāt-ı dā‘irede ne-şekil devāyī maḥşuş ise bu ħaşışe dağı bu ²‘illete mücerreb^{lv} devāyī maḥşuşdur” didi. İmdi bu ħaşışe vech-i ātī ³üzre şurūṭıyla isti‘māl olunduğda, müddet-i yeşirede burū’ müyesser olur ⁴deyu andan-şoñra gelen meşāhīr-i eṭibbādan katı çok kimesneler tecrībe ve taħrīr eylemişler. ⁵İmdi yāceā ya‘nī hercāyī benefşe dinilen ħaşışenüñ ancak yaprakları ⁶isti‘māl olunub köki ve sākī ve tohumları terk olunur. Kaçan tāzesi ⁷isti‘māl olunmağ murād olunduğda, yapraklarından bir kábze aḥz olunub ħurde ⁸ħurde kaṭ’ olunduğdan-şoñra bir büyücek fincānuñ yarı ṭolusı tāze ⁹ve şāhīḥ sūd ile ṭabḥ olunub ‘ale‘ş-şabāḥ ṭıfla i‘ṭā olunur, kezālik ¹⁰aḥşām üsti dağı vech-i meşrūḥ üzre yeñiden sūd ile ṭabḥ olunub ¹¹virilür ve eger tāzesine zafer bulunamayub korusundan isti‘māl olunmağ ¹²murād olunduğda gölgede tecfif olunmuş yaprakları dağğ ve süfūf ¹³olunduğdan-şoñra yarım dirhemi nişf fincān lebenü‘l-bakar ile iki sā‘at ¹⁴miğdārı nağ’ olunub^{lvi} ba‘dehu cüz‘ī ṭabḥ ile ba‘de‘t-taşıye ‘ale‘ş-şabāḥ ṭıfla ¹⁵i‘ṭā olunur ve mesā‘en dağı yine tekrār ṭabḥ ve i‘ṭā olunur. Bu vech üzre ¹⁶günde bir dirhem isti‘māl olunmuş olur, kezālik vech-i meşrūḥ üzre ¹⁷amel olunan sūd ile etmek yapılub yāhūd cüz‘ī dağğ ile sūdlāş ¹⁸amel olunub virilmek dağı kábildür. Bu ħaşışe sūd ile ṭabḥ olunub ¹⁹imtizāc eyledikde sūdüñ rāyiḥa ve ṭa‘mını tağyīr eylemez, belki sūde leṭāfet ²⁰virir, lakin cüz‘ice kaymaklandırır. İmdi taħrīr olunan vech üzre sekiz ²¹gün şabāḥen ve meşā‘en leben-i mezkūrdan i‘ṭā olunduğda, ṭfluñ yüzünde ²²fī‘l-aşl beşerāt kālīl yāhūd ‘adīm iken ol-ķadar beşerāt ħurūc ve zuhūr ²³ider ki eṭrāf-ı vechleri^{lvii} kulağlarına degin isti‘āb ider ve bu ešnāda ²⁴ṭfluñ rāyiḥa‘-i bevlī kedi bevlī rāyiḥasına gāyet-de şebīh ve müntin ²⁵olur ve ba‘dehu sekiz gün dağı vech-i meşrūḥ üzre şabāḥen ve mesā‘en [7] ¹isti‘māl oluna ve ol ešnāda beşerātuñ kuşūr ve müsta‘razası ²sākīṭ olmağa bed’ ider ve kezālik ešnā‘-i mu‘ālecede ṭıfla müleyyin ³virilmekten iħtirāz oluna ki beşerātuñ ħārice çıkmasını men’ idüb ⁴ṭabī‘atı buħrāndan ‘avğ ider ve kuşūr sākīṭ olduğdan-şoñra üzerine ⁵edviye ilşākı dağı cā‘iz degüldür. Kaçan beşerāt yeñiden ħurūc itmez^{lviii} ola, ⁶mādde‘-i ‘illetüñ istişālīne ħükm olunur. Bu şüretde üzerinde olan ⁷ķabuğlar ziyāde taşālüb idüb içleri kuruuyub pārcē pārcē sūkūṭa ⁸ibtidār iderler ve bu ešnāda cild-i vech ve cebhede ħalel kalmaksızın burū‘-ı ⁹tāmm zuhūr ider, lakin devāyī mezbūrdan burū’ geldi deyu imtinā’ olunmağ ¹⁰münāsib degüldür, belki ba‘de‘l-burū’ on beş gün dağı isti‘māl olunmağ lāzım ¹¹dur ki dāhīl-i bedende mestūr ve muḥtefī olan mevādd-ı ħırrīfe ve fāsidenüñ ¹²bākīsi bī‘l-küllīyye ħurūc eyleye. İstūrāk-ı mesfūr tecrībe ve taħrīr itmişdür ki ¹³“bu mu‘ālece ile cild-i vech tamāmen şāhīḥ olduğdan-şoñra ba‘de müddetin yine beşerāt-ı ¹⁴cedīde zuhūr ider. Bundan ma‘lūm ve münfehim olur ki mevādd-ı ħırrīfeden ¹⁵demde dağı bağıyye kalmış olub ba‘de müddetin zuhūr ide. Anuñçün ba‘de‘l-burū’ ¹⁶devāyī mezbūrdan on beş gün kadar isti‘māl olunmağ münāsib olur ki ¹⁷demden mevādd-ı ħırrīfeyi külliye^{lix} tenķıye ve istişāl eyleye ve dağı mevādd-ı fāsidenüñ ¹⁸demden bī‘l-küllīyye istişālīne şol ‘alāmātdan ħükm olunur ki ba‘de‘l-burū’ ¹⁹cild-i vechde beşerātuñ eşeri ve lekeleri görünmeye ve müntefih olmuş gibi

^{xlviii} HE 754’de “‘illetüñ hīc” olarak yazılıdır.

^{xlix} HE 754’de varak 5a’nın sonu.

ⁱ HE 754’de “vechlerinde” olarak yazılıdır.

ⁱⁱ HE 754’de “ṭarīķile” olarak yazılıdır.

^{lii} HE 754’de “ve” kelimesi yoktur.

^{liii} HE 754’de varak 5b’nin sonu.

^{liv} HE 754’de “ešnāsında bir” olarak yazılıdır.

^{lv} HE 754’de “mücerreb ve” olarak yazılıdır.

^{lvi} HE 754’de varak 6a’nın sonu.

^{lvii} HE 754’de “vechlerini” olarak yazılıdır.

^{lviii} HE 754’de varak 6b’nin sonu.

^{lix} “demden mevādd-ı ħırrīfeyi külliye” HE 754’de “mevādd-ı ħırrīfeyi külliye demden” olarak yazılıdır.

hiss²⁰ olunmaya ve parmak ile başdıkda^{lx} gālīz ve haşīn müşāhede olunmaya ve bevlī²¹ daḥī sā'ir aşıḥḥa^{lxi} eṭfālūñ bevlīne müşābih ve 'adīmū'n-netn ola ve daḥī ma'lūm²² ola kī^{lxii} ešnā'-i mu'ālecede ṭīfla ve murzī'aya lūḥūmāt-ı gālīza ve ḥāmīzātdan²³ perhīz virilmek lāzımdur ve bu 'illet murzī'anuñ vaḳt-ı şībāda bu 'illete²⁴ mübtelā olduğından ṭīfla sirāyet ṭarīkiyle ḥādīs olmuş olursa,²⁵ ol vaḳtda südden kesilinmeyince yāḥūd murzī'a tebdīl olunmadıkça ba'z kerre [8]¹ burū' kâbil degüldür, her ne-kadar devāyī mezbūr isti'māl olunmuş ola. Nitekim kına² kına ḥummeyāt-ı dā'ireye mücerreb ve şaḥīḥ bir^{lxiii} deva iken ba'z def'a bir sebep-i ḥafī³ ile aṣlā nef'i müşāhede olunmaz ve daḥī aralıkda yāḥūd^{lxiv} mu'ālecede bu 'illete^{lxv} demi ṭaşfiye idici ve ṭa'mını ḥalāvete tebdīl idici edviye'-i sā'ire daḥī⁵ isti'māl olunabilür ve kezālik bu 'illet için Covān-i Mōşkānmi^{lxvi} nām ṭabīb⁶ Nāpōlī ahālīsinden bir devā'-i ceyyid aḥz itmişdür ki ol devā' ṭīfluñ⁷ ḳolundan 'ādetā yaḳı açmak iledür ve bu 'amel ile eṭfāl-i keşīre şīḥḥat-yāb⁸ olduklarını naḳl ve rivāyet eylemişdür, zirā ḳoldan yaḳı açılmak ile bu 'illete⁹ müceb olan ruṭūbāt-ı müte'affine geregi gibi istifrag olunub burū'-ı kāmīl¹⁰ gelmesine kifāyet ider ve bu 'amelūñ ṭarīkini daḥī şöyle beyān itmişdür ki ṭīfluñ¹¹ iḥtiyār olunan ḳolunuñ ṭaraf-ı dāḥilīsini^{lxvii} pazı^{lxviii} yaprağı ile kırmızılanınca¹² cüz'ī şiddetlice oğalar, ba'dehu üzerine şābūn-ı esved ve diyārimızda¹³ maḡrib şābūnı dinilen devādan cüz'ī ṭılā olunub üzerine yaprak¹⁴ leff eyleyeler ve anuñ üzerine daḥī dülbenden bir yaṣdıḳ va'z¹⁵ olunub¹⁵ bağlandıḳdan-şoḡra terk eyleyeler ve bu 'amel her gün tekrār oluna, tā ki cild¹⁶ şābūn-ı esvedden çürüyüb münşāḳıb ola, ba'dehu 'ādetā ḳoldan açılan¹⁷ yaḳı gibi a'māl oluna. Pelink-i Cermānī taḥrīr eylemişdür ki bu 'illette murzī'a¹⁸ daḥī perhīz ve iḥtimā eylemek lāzımdur, meşelā şarāb ve fuḳkā' ü-ş-şa'ir ve ḥāmīzāt¹⁹ ve lebeniyāt gibi ve aralık aralık murzī'aya daḥī müleyyin virilüb ṭabī'atları telyīn²⁰ zure ṭurmak ve ba'z maṭābīḥ-ı muşaffiye ve sā'ir mu'ālecāt-ı münasibe virilmek²¹ lāzımdur ve daḥī ḥāricden ḳurıdıḳı ḳurşundan ma'mūl ve sā'ir edviye'-i²² ḳābızadan a'māl olunmuş merāhim-i rādī'a iṣṣāḳından daḥī ḡāyet-de mücānebet²³ ve iḥtirāz oluna, lakin cüz'ī taḥammüz eylemüz ḳaymak ṭılā eylemekden ben çok menāfi'-i²⁴ 'azīme müşāhede eyledüm" didi.

Hātime ḳuşūr-ı lebeniyeden eṭfālī ḥıfz²⁵ ve şıyānetüñ ṭarīki beyānındadır.

Ma'lūmdur ki bu 'illet sārīdür ve sirāyeti [9]¹ daḥī ekşeriyā bi-ṭarīki'l-irzā'dur. İmdi eṭfālī bu marāzdan muḥāfaza^{lxix} eylemenüñ² ṭarīki bu sirāyete anları mübtelā eylememek iledür. Li-hazā başīret zure olmaḳ³ lāzımdur ki ṭīflı irzā' eyleyen vālide yāḥūd murzī'ası fī'l-aşl bu 'illete⁴ mübtelā olmaya. Bu şūretde murzī'anuñ marāz-ı mezbūra muḳaddemā ibtilāsı⁵ hiss⁵ olduğunda hemān ol anda murzī'ayı tebdīl eyleyeler. Muşannif İstūrāk-ı⁶ mesfūr taḥrīr ider ki murzī'aya vaḳt-ı ṭufūliyyetde bu marāza mübtelā olduñ-mı⁷ deyu su'āl olursa, anlarıñ kesb ve fā'idelerine müzīr olduğundan^{lxix} ketm⁸ iderler, yāḥūd kişi vaḳt-ı ṭufūliyyetini 'adem-i derk zārūrī olduğına binā'en⁹ murzī'a vaḳt-ı ṭufūliyyetde me'ūf olduğunı bilmeye. İmdi zıkr olunacaḳ¹⁰ alāmātdan murzī'anuñ me'ūf olduğı ma'lūm olub aña göre ḥareket oluna. ¹¹Murzī'anuñ me'ūf olduğunıñ 'alāmātı budur ki vechinde beşerāt zuhūr¹² eylediḳi maḥall ziyāde parlak ve muşayḳal olur ki muḳaddemā rūhyeden me'ūf¹³ olmayanuñ çehresinde bu şayḳaliyyet bulunmaz ve daḥī çehresi sā'ir a'zāsından¹⁴ ziyāde beyāz olur. Bu sebebden nāşī 'avām-ı nās beyninde rūhyeye mübtelā¹⁵ olan ṭīfluñ çehresi ziyāde güzel olur ḥavādīşi ḳalmışdur ve bu 'illetden¹⁶ nāşī ziyāde beyāz ve berrāk olan çehre^{lxix} ba'z kırmızılandırıcı şeyler ile¹⁷ telvīn olursa ḥumret-i verdī ve ḥumret-i şengerfī gibi açık kırmızı olmayub belki¹⁸ bir ḥumret-i gālīza ve firfirī ile mülevven olur ve levn-i mezbūr bir yerde ṭob¹⁹ olmayub benek benek kırmızı ve ara yerleri beyāz olur. Zıkr olunan 'alāmātdan²⁰ murzī'ada birisi buluna, der-'aḳab çocuḳı elinden alub āḥer murzī'aya²¹ virmek lāzımdur ki ṭīfl müte'eşşir ve me'ūf olmaya ve daḥī ba'z 'alāyim vardur ki²² ḳuşūr-ı lebeniyyenüñ yakında zuhūr eyleyeceğini i'lām ider, meşelā vech ziyāde²³ mümtelī ve müdevver hiss olunur ve yañaḳlar bir ḥumret-i şaḳīle ile muḥammer olub ḥanek-i²⁴ esfele dek, ya'nī alt çeñeye dek münteşir olur ve cild-i vechleri yābis²⁵ ve gergin olub buruşdurmaḳa ḳādir olamaz ve üzerinde olan cild-i [10]¹ raḳīḳleri şulb ve ḥumrete mā'il olub ḥuşk-rīşe'-i şaḡīre mānendī² olur ve yañaḳlarını ḳaşımak için murzī'anuñ yeñlerini dā'imā ol-ṭarafa³ getürür ve bevleri ḡāyet muntinū'r-rāyiḥa olur ve bu bevl-i muntin ekşeriyā 'illetüñ⁴ āşḳāre olduğı vaḳtda zuhūr ider. Bu şūretde yāçeādan ziyāde⁵ devā'-i ceyyid yokdur, hemān isti'māline mübāderet olunmaḳ⁶ lāzımdur. Yāçeā benefşe envā'ından benfsec-i zū⁷ şelāşet olan

^{lx} HE 754'de "başıldıkda" olarak yazılıdır.

^{lxi} HE 754'de varak 7a'nın sonu.

^{lxii} HE 754'de "ولك" olarak yazılıdır.

^{lxiii} HE 754'de "bir" kelimesi yoktur.

^{lxiv} HE 754'de "yāḥūd ešnāyī" olarak yazılıdır.

^{lxv} HE 754'de "'illette" olarak yazılıdır.

^{lxvi} HE 754'de "Mōşkāṭī" olarak yazılıdır.

^{lxvii} HE 754'de "dāḥilīsī" olarak yazılıdır.

^{lxviii} HE 754'de varak 7b'nin sonu.

^{lxix} HE 754'de varak 8a'nın sonu.

^{lxx} HE 754'de "oldığından nāşī" olarak yazılıdır.

^{lxxi} HE 754'de varak 8b'nin sonu.

ve hercāyī benefşe^{lxxii} tesmiye ⁸olunur bir haşîşedür. Andan ⁹insân-ı şahîh dahı tabh eyleyüb ¹⁰isti'mâl eylese demi ¹¹muşahhîh ve muşaffidür ¹²ve'l-ğamdu-li-llahî^{lxxiii} ¹³'ale'l-itmâmi. ¹⁴Mim [11].

^{lxxii} HE 754'de varak 9a'nın sonu.

^{lxxiii} Cümlelerin devamı HE 754'de "te'âlâ 'ale'l-itmâmi ennehu veliyyun küllin tevfiğun ve in'âmun. Temmet. Mim." olarak yazılmıştır.

Ek-II. Rūhye Risālesi'nin Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı, No. 569'da yer alan nüshasının çevriyazısı

¹Bi'smi-İlahi'r-ramani'r-raḥīm

²El-ḥamdu li-İlahi rabbi'l-ālemīn ve 'ş-şalavatu 'alā resūlinā Muḥammedin ve ālihi ve şahbihi ³ecma'in ve ba'd eṭfāl-i razī'anuñ 'ilel-i maḥşūşalarından olub ⁴rūhye ta'bīr eyledikleri maraz-ı cildī ki fī'l-ḥaḳīka 'asirū'l-burū' ⁵ve ba'zan muḥāṭara'-i 'azimeden ḥālī olmamak ile 'ale'l-ḥuşuş diyārımız ⁶koşantiniyye şānehā Allahu te'ālā 'anī'l-āfāt ve'l-beliyyede ⁷neş'et iden bī-çāregān eṭfālūñ bu 'illetden ekşerisi ⁸me'ūfū'l-mizāc olmaları ve bundan böyle ā'illā'-i mezbūrenūñ evlādları ⁹daḫı müte'eşşir olmak takrībiyle gitdikce müteẓāyid ve müteẓāfir olması ve beynimizde ¹⁰daḫı müte'āref ve mütedāvil olan kütüb-i ṭıbbiyyede aşlā 'ilācına ¹¹taşaddī olunmadığından tedbīrinde tegāfūl ve zūhūl olundığı ¹²mülāḥaza olunub bu 'abd-ı ḳalīl-i-bezā'a ve 'adīmī'l-istiṭā'a ¹³Muşṭafā Behcet et-ṭabīb kütüb-i müte'ahḫirīn-i efrenciyyeden ¹⁴eşnā'-i mütāla'ada cem' ve iltikāt ile bu 'illetūñ esbāb ¹⁵ve 'alāmāt ve mu'ālecātına dā'ir bir muḳaddime ve dört bāb ve bir [1b] ¹⁶ḫātimeyi ḫāvī işbu risāle ketb ve imlā kılındı ve min ²Allahī't-ṭevfīki ve bi-yedhi ezmeti't-taḫḳīki.

El-Muḳaddime kuşūr-ı lebeniyyenūñ ³māhiyyet ve ḫaḳīkati beyānındadır.

Lisān-ı Türkī'de rūhye tesmiye ⁴olunan maraz-ı müteẓāris ki eṭfālūñ yañaḳlarına 'āriz olub ⁵anlaruñ 'ilel-i maḥşūşalarındandır. Kütüb-i ṭıbbiyye'-i 'Arabiyye'den mutaşaddī'-i ⁶terceme olanlardan ba'zıları buşūr-ı lebeniyye nāmıyla şöhret-şī'ār olan ⁷maraz-ı meşhūrī rūhye lafzı ile terceme ve tefsir ve ba'zıları ⁸ergenlik dinilen buşūr olmak üzere ta'bīr eylemişler, lakin kütüb-i ⁹'Arabiyye'de buşūr-ı lebeniyye taḫrīr olunan maḥalle diḳkat olunub beynimizde ¹⁰rūhye dinilen buşūruñ 'alāmātına taṭbīk olunduḳda çendān müşābeheti ¹¹olmayub fī'l-ḫaḳīka ergenlik dinilen buşūr olduḳı vāziḫ ve āşkāre ¹²olur. İmdi kütüb-i 'Arabiyye'de rūhyenūñ ism-i maḥşūşına zafer ¹³bulunamadığından biz daḫı ism-i Lātinīsini terceme ile kuşūr-ı lebeniyye ¹⁴ve maraz-ı lebenī deyu tesmiye ve taḫrīr eyledük, fī'l-ḫaḳīka kütüb-i Lātinīyye'-i ¹⁵ḳadīmede daḫı kuşūr-ı lebeniyye nāmında 'illet taḫrīr olunmayub ancak ¹⁶ahd-ı ḳarībde te'lif olunan kitāblarda yād ve taşīr olunmuşdur. ¹⁷Ez-cümle milāduñ biñ yedi yüz yetmiş tārīḫinde meşāhīr-i ¹⁸eṭṭibbādan İstirāk nāmında bir ṭabīb kuşūr-ı lebeniyye ḫaḳḳında ¹⁹evvelā bir risāle te'lif eyleyub andan soñra gelenlerden ba'zıları daḫı [2a] ¹ṭabīb-i mesfūruñ ḳavlini aḫz ile kitāblarında taḫrīr ve tebyīn ²eylemişlerdür. Bu 'illet 'ilel-i cildiyye envā'ından şıbyāna maḥşūş ³bir marazdur ki anlaruñ yañaḳları eṭrāfında bir ḫumret ile ma'an ⁴buşūr zūhūr idüb eṭrāfına münṭeşir ve sātīr olur ve bu 'illet sūd ⁵emer eṭfāle 'āriz olduğundan nāşī maraz-ı lebenī ve kuşūr-ı lebeniyye ⁶tesmiye olunmuşdur ve ekşeriyā eṭfāl sūd emmege mübāşeret eyledikden ⁷eyyām-ı ḳalīle mürurunda zūhūr ider ve ba'zī kerre altı aylık olduğundan ⁸soñra ve ba'zī kerre nebātū'l-esnān ile berāber zūhūr ider ve müddet-i ⁹fiṭāma degin, ya'nī sūdden kesilinceye degin bāḳī ḳalub ba'dehu ¹⁰muẓmaḫill ve fānī olur, kezālik altı yaşında bir şābīde ve dört ¹¹yaşında bir bāzergān-zādede zūhūr eylediḳin İstirāk-ı mesfūr ¹²naḳl ve rivāyet ider. Bundan münfehīm ve ma'lūm olur ki müddet-i ¹³irzā'dan soñra daḫı nādiren zūhūr eyleye ve bu 'illet yaluñuz ¹⁴yüz ve çehreye maḥşūş olmayub belki bedenūñ mevāzī'-i sātīresinde ¹⁵daḫı vukū'ı ḳalīl degildür, meşelā şadr ve 'unḳ ve cebhe ve zaḳan ¹⁶ve ḫaḳveyn ve zāhr emşālī gibi ve ba'zī kerre madde-i maraz gözler ¹⁷teşebbūş idüb remed 'avārizi müşāhede olunduḳı ḳalīl ¹⁸ü'l-vukū' degıldür.

Bab-ı evvel kuşūr-ı lebeniyyenūñ esbābı beyānındadır.

¹⁹Düpnāyil nām ṭabīb ṭıbb-ı 'amelī şerḫinde taḫrīr eylemişdür ki bu 'illetūñ sebeb-i [2b] ¹ḫaḳīḳisi mestūr ve muḫtefi olub bu aña degin kemā hüve ḫaḳīḳihi ²münkeşif ve ma'lūm olmamışdur, kezālik meşāhīr-i eṭṭibbādan Pelink-i ³Cermānī *Emrāz-ı Cildiyye* risālesinde "bu 'illet demūñ ⁴hırāfet ve ḫiddetinden neş'et idüb ṭabī'at-ı müdebbire mevādd-ı ⁵hırīrfeyi demden bi-tārīḳi't-tenḳiye ifrāz ve vicneteyne def' itmesidür" ⁶didi ve daḫı bu marazı evvelen teşḫīş ve ta'yīn eyleyen İstirāk ⁷inde kuşūr-ı lebeniyye 'ilel-i müteẓārise ve şāriyyedendür, şöyle ki ⁸bu 'illete ḫāl-i ṭufūliyyetde mübtelā olmuş vālide ve murzī'adan ⁹bi-tārīḳi's-sirāye tıflda zūhūr ve vukū'ıdur ve bunūñ müteẓāris ve sārī ¹⁰olması bir ḳaç tārīḳ iledür. Evvelen bi-tārīḳi't-tevārūs sirāyetdür ki ¹¹tıfluñ vālidesi ḫāl-i ṭufūliyyetinde bu 'illete mübtelā olmaḳdur, ¹²gerek bi'n-nefs kendü irzā' eylesün ve gerek aḫḫer irzā' ¹³eylesün ve gerek elbān-ı ḫayevāniyyeden biri ile taḳdiye olunsun. ¹⁴Şāniyen sirāyet-i bi-tārīḳi'l-irzā'dur ki tıfluñ sūd anası ¹⁵kezālik ḫāl-i ṭufūliyyetinde bu maraza mübtelā olmaḳla tıflda zūhūr ¹⁶ve sirāyetidür ve bu 'illetden me'ūf olmuş bir murzī'a irzā' ile ¹⁷eṭfāl-i keşīrede kuşūr-ı lebeniyye zūhūrī bi'd-defa'āt tecribe ¹⁸ve müşāhede olunmuşdur deyu İstirāk-ı mesfūr naḳl ve rivāyet ¹⁹ider, ve'l-ḫāşil ṭabīb-i mesfūruñ bu ḳavli muḫtār bulunub ekşer [3a] ¹eṭṭibbā taşdiḳ eylemişlerdür.

Bāb-ı şānī kuşūr-ı lebeniyyenūñ 'alāmātī ²beyānındadır.

Rūhye ve kuşūr-ı lebeniyye ta'bīr olunan buşūr ekşeriyā ³eṭfālūñ yañaḳlarına 'āriz olub eṭrāfı kırmızılanur, buşūr-ı mezbūre ⁴ba'zī def'a 'āriz ve ba'zan müdevver ve ba'zan münāḳḳat olub dāḫilleri ⁵bir ruṭubet-i ḡalīza ve kayḫiyye ile mūmtelīdür ve bu kayḫ dāḫil-i beşrede ⁶ṭurduḳca üzeri ḳabuḳlanub ve ḳabuḳı daḫı gitdikce taşallūb ider ⁷ve ḳabuḳ şaḳḳ olunub ayrıldıḳda içinden ḫumrete mā'il şāfi ⁸bir şū tereşşūḫ idüb ṭoḳunduḳı maḫallī tefrīḫ iderek birbirine ⁹mütelaşık olurlar. Ḳaçan ki kuşūr keşīren ve müteẓātiren münşāḳḳ ve sākīṭ ¹⁰olalar, yeñiden zūhūr iden ḳabuḳlar şarıya mā'il olub mutaşallīb ¹¹ve mutaḳallız olurlar ve kuşūr sākīṭ olduḳda altındaki olan cild ¹²dibāḡat olunmuş cild mişālī parlaḳ ve gergin ve eṭrāfı müteẓārim ¹³müşāhede olunur ve fekk-i esfel civārında olan ḡudedler, ya'nī ¹⁴bezler müteẓārim olub aḫırşāḳlanur ve daḫı buşūr ba'zī def'a çehreyi ¹⁵velī iden eṭrāfa münṭeşir-i visātī olub meşelā ḳulaḳ ¹⁶ardında ve ḳulaḳların muḳaddemlerinde ve zaḳanda ve cebhede zūhūr ¹⁷ider ve bā'zī def'a cemī'-i ā'zā'-i vecḫiyyeyi isti'āb idüb ¹⁸vechī ḳabīḫ ider ve ba'zī def'a buşūr vechden ḡā'ib olub ¹⁹bedenūñ maḫall-i sātīresinde zūhūr ider. Düpnāyil nām ṭabīb [3b] ¹'ben belde ve arḳada ve ḫaḳveynde zūhūr eylediḳin gördüm" didi ²ve kezālik nādiren buşūr-ı mezbūre def'aten vechden ḡā'ib ve muẓmaḫill

³olub etfālūñ gözlerine müteşebbiş olmağla bir remed-i şedid ⁴iḥdās ider ki remed-i şahīḥden fark ve temyizi ziyāde müşkildür ve remed-i ⁵’ādī mu’āletātī olundukça fesād ve şiddet bulur. Böyle ⁶oldukda diḳkat ve te’emmül olunub kuşūr-ı lebeniyye mu’ālecātī olundukça ⁷eyyām-ı ḳalīlede mündefī’ olur ve daḳı ba’zī daf’a mevādd-ı fāsīde ecvāf-ı ⁸üzneyne teveccūḥ idüb tıfluñ ḳulaḳlarından ḳayḫ ve şadīd ⁹seyelān ider ve bu seyelān-ı müstemirr ve mütemadī oldığı şüretde ¹⁰tıfluñ ḳulaḳları işitmez olub şaḡırlanur. Pelink-i Cermānī ¹¹taḫrīr itmişdür ki “ba’zī def’a kuşūr-ı lebeniyyenūñ mādde-i re’sūñ ¹²cüz’-i muḳaddemine müteveccih olub tıfla ol mertebede ḫikke īrās ¹³ider ki kesret-i bükādan anlara seher ‘arız olur.

14Bāb-ı şālīs kuşūr-ı lebeniyyenūñ taḳdime’-i ma’rifesi beyānındadır.

Bu ‘illet ḥadd-i zātında ¹⁵muḫātaralı degüldür, lakin ba’zī def’a muḫātaradan daḳı ḫālī degüldür, ¹⁶ḫuşūşā cehele’-i eṭṭibā sevḳi ile üzerine rādī’ ve ḳābız ba’zī ¹⁷merāḫim-i usrubıyye ve edviye’-i ḳābıza vaz’ ve ilşāk oluna. Ol ¹⁸vaḳt taḫī’atūñ saḫḫ-ı vechden tenḳıye ve ifrāz eyledigi ¹⁹mevādd-ı fāsīde dāḫile neks idüb ‘ilel-i sā’ire īrāsı ile [4a] ¹ḫaṭar-ı ‘azīme ilḳā ider ve beliñlene helāḳına sebep olur, zirā edviye’-i ²ḳābıza ilşāḳıyla mādde’-i maraz ḡuded-i māsārīḳāya teşebbūş ³ve anda südde īrās idüb intifāḫ-ı baṭn ve istiskā’-i ⁴zıḳḳıyye mü’eddā olur yāḫūd diḳk ve zübül ‘arız olub ⁵helāk olur, zirā ḡuded-i māsārīḳā münsedd olduğda keylūs ⁶deme vuşūle ve istiḫāleye ḳudret-yāb olamayub beden ḡidādan ⁷ḫālī ḳaldıḳda diḳk şüret bulur, kezālik madde-i ‘illetūñ ⁸dāḫil-i bedene neksinden cū’-i müfriṭ ve remed ve teremmuş-ı ‘ayn ve anūñ ⁹emşālī ‘avārız-ı keşirenūñ zuḫūrını İstirāk kitābında taḫrīr ¹⁰itmişdür ki taṭvilden iḫtirāzen işbu maḫalalde zıkrī ṭayy olunmuşdur ¹¹ve daḳı buşūruñ ḡāyet ḳalil olması ve ecvāfı ḳayḫ ve ruṭubetden ¹²az mümtelī olması ‘alāmāt-ı rediyyedendür ki mevādd-ı fāsidenūñ ¹³dāḫile neksini i’lām ider ve tıflıdan kedi bevlī rāyihāsı gibi bevlī ¹⁴zuḫūr itmeksizin buşūr mündefī’a olur-ise yine redīdür, zirā ¹⁵müntinū’r-rāyihā bevlī zuḫūr itmedükce buşūruñ izmiḫlālī dāḫile ¹⁶neks itdigin ifāde ider, ve’l-ḫāşıl buşūruñ burū’undan ¹⁷muḳaddem bevlī müntin zāḫir olmadıḳca emniyyet cā’iz degüldür ki ¹⁸İstirāk-ı mesfūr “sill ve zübül ve istiskā’ ve ḫurāc-ı ¹⁹cevfi’l-ūzn ta’āḳub ider” dimişdür. ḫulāşā evşāf-ı mezbūre [4b] ¹üzre bevlī müntinūñ zuḫūrı bu marazda ‘alāmet-i ceyyidedendür ki ²mādde’-i ‘illetūñ ḳarībē burū’ ve izmiḫlālīni ifāde ider ve daḳı Dūpnāyil nām ³ṭabīb taḫrīr itmişdür ki ba’zī eṭṭibā ve ekşeri nās i’tikād ⁴iderler ki bu ‘illet ‘adīmū’l-ḫaṭardur ve ba’de’l-burū’ etfālūñ mizācları ⁵şahīḫ olub kendüleri ten-dürüst olur ve yañāḳları ⁶güzel ve parlaḳ olur ve ekşerıyyā çiçek ḳıḳardıḳlarında buşūr-ı ⁷cüderıyye az zuḫūr ider, ziyādece daḳı olursa yüzlerinde āşār-ı ⁸buşūr ve nedeb olmaz, ya’nī anları çiçek büzmez. Zıkr olunan ⁹zann degüldür, illā ḫaṭāyī fāḫışdür, zirā bu ‘illetūñ anlarda zuḫūrı ¹⁰ve kendüleri ten-dürüst ve yüzleri güzel olmakdan ise ¹¹‘illetūñ ḫic vukū’ bulmaması daḳı güzeldür, belki diḳkat olunsa ¹²ba’de’l-burū’ anlarıñ vechlerinde olan parlaḳlık yüzlerini taḳbīḫ ¹³ider, çiçek ḳıḳardıḳlarında āşār-ı nedeb ma’düm olur didikleri ¹⁴daḳı ḫilāf-ı vāḳī’dür, zirā cüderīden şoñra vechleri nedebden ¹⁵ḳabīḫ olmuş ḳatı çok kimesneler ḡorülmüşdür. İntehā.

Bāb-ı rābī’ ¹⁶kuşūr-ı lebeniyyenūñ mu’ālecātī beyānındadır.

Bu marazūñ tedbiri ¹⁷iki ṭarīḳ ile ḫuşūl-pezir olur. Evvelkisi bilā-mu’ālecetin ṭabī’ata ¹⁸ḫavāle, ikincisi mu’ālece-i bi’d-devādur, lakin taḫī’atūñ def’ine ḫavāle ¹⁹nice vaḳtūñ mürūrına muḫtācdur ki taḫī’at bi-tav’ihā istişāl [5a] ¹eyleye. Bu şüretde altı ay ve bir sene yāḫūd daḳı ziyāde ²müddetde mündefī’ olabilür. Ammā mu’ālece-i bi’d-devā’ ile on beş ³gün zarfında burū’ müyesser olur, ḫuşūşā eşnāyī mu’ālecede ⁴buşūr serī’an zuḫūr eyleye ve kuşūr daḳı serī’an sākıṭ ola ⁵ve tıfluñ bevlī ebvāl-i senānīr mānendī müntin ve müstekreh ⁶ola ve bu marazūñ gerek bi-ṭab’a ve gerek bi’l-mu’ālece burū’ evşāf-ı ⁷mezbūre üzre bevlūñ ḫurūcudur ki ol bevlūñ ḳillet ve keşreti ⁸ve sūr’at ve beṭā’itine ḡöre sıḫḫat daḳı taḳaddüm ve te’eḫḫur ider. Bevlī ⁹mezbūruñ vukū’ bir buḫrān-ı ceyyiddür ve daḳı bu maraz demūñ ¹⁰ḫırāfet ve ḫiddeti olduğından mu’ālecesi daḳı cevher-i demi ta’dil ¹¹ve işlāḫ eyleyici ve ḫumūzātını neşf idici edviyedür ki ṭuruḳ-ı ¹²muḫālīfe üzre dāḫilden isti’māl olunur, kezālik bu ‘illeti evvelen ¹³tecribe ve taḫrīr eyleyen İstirāk yigirmi sene zarfında etfāl-i ¹⁴müte’addidede tedbir eşnāsında bir devāyī ‘azīme vāşıl olmuşdur ki ¹⁵bu ‘illeti ceyyiden ve kāmilen isti’māl def’ itmekde bād-zehr-i a’zām ¹⁶meşābesindedür, ol devāya lisān-ı efrence yāḳeā ve Türkīde ¹⁷hercāyī benefşe dirler. Ṭabīb-i mesfūr “ḳına ḳına ḫummeyāt-ı dā’irede, ¹⁸ya’nī ısıtmalarda ne şekl devāyī maḫşūş ise bu ¹⁹ḫaşışe daḳı bu marazda devāyī maḫşūşdur” didi. İmdi [5b] ¹bu ḫaşışe vech-i ātī üzre isti’māl olduğda, müddet-i ²yesīrede burū’ müyesser olur deyu andan şoñra gelen meşāḫīr-i eṭṭibādān ³ḳatı çok kimesneler tecrube ve taḫrīr eylemişler. İmdi yāḳeā, ya’nī ⁴hercāyī benefşenūñ yaluñuz yapraḳları isti’māl olunub ⁵ḳöki ve sākı terk olunur. Ḳaçan tāzesi isti’māl olunmaḳ murād ⁶olunsa, yapraḳlarından bir ḳabze’-i laṭīfe aḫz olunub ḫurde ḫurde ⁷ḳaṭ’ olduğdan şoñra bir büyücek fincānuñ yarı ṭolusı tāze ⁸ve şahīḫ sūd ile ṭabḫ olunub ‘ale’s-şabāḫ tıfla i’tā ⁹olunur, kezālik aḫşam üstü daḳı vech-i meşrūḫ üzre ¹⁰yeñiden sūd ile ṭabḫ olunub virilür ve eger tāzesine zafer ¹¹bulunamayub ḳurusından isti’māl olunmaḳ murād olunursa ¹²ḡölgede tecfif olunmuş yapraḳları daḳk ve sūfūf olduğdan ¹³şoñra yarım dirhemi nişf fincān lebenū’l-baḳar-ı fātīr ile iki ¹⁴sā’at naḳ’ olunub cüz’ ṭabḫ olduğdan şoñra ba’d ¹⁵e’t-taşıyye ‘ale’s-şabāḫ tıfla i’tā olunur ve mesā’en daḳı yine tekrār ¹⁶yeniden sūd ile ṭabḫ olunub virilür [6a]. ¹Bu vech üzre ḳurusından günde bir dirhem ²isti’māl olunmuş olur, kezālik vech-i meşrūḫ üzre ³amel olunan südden etmek yapılub yāḫūd cüz’ ḳaḳıḳ ⁴izafesiyle bulamac ve sūdīlāş emşālī a’māl olunub ⁵virilmek daḳı ḳābildür. Bu ḫaşışe sūd ile ṭabḫ olunub ⁶imtizāc eyledikde sūdūñ rāyihā ve ṭa’mını taḡyīr eylemez, belki sūde ⁷leṭāfet virir, lakin cüz’ce ḳaymaḳlandırır. İmdi taḫrīr olunan ⁸ṭarīḳ üzre sekiz gün şabāḫen ve meşā’en leben-i mezkūrdan ⁹i’tā olduğda, tıfluñ yüzünde fī’l-aşl buşūr ḳalil ¹⁰iken yāḫūd ‘adīm iken ol ḳadar ḫurūc ider ki ¹¹teṭrāf-ı vechlerini ḳulaḳlarına dek isti’āb ider ve bu ¹²eşnāda tıfluñ rāyihā’-i bevlī kedi bevlī mānendī ḡāyet de ¹³müntin olur, ba’deḫ sekiz gün daḳı ṭarīḳ-i mezbūr üzre ¹⁴şabāḫen ve mesā’en isti’māl olduğda buşūruñ kuşūr-ı ¹⁵mūsta’razası suḳūṭa ibtidār ider ve daḳı eşnāyī mu’ālecede ¹⁶tıfla müleyyin virilmekten iba ve icṭināb lāzımdur ki buşūruñ ¹⁷ḫurūcını men’ idüb ṭabī’atı buḫrāndan ‘avḳ eylemeye ve kuşūr [6b] ¹sākıṭ olduğdan şoñra üzerine edviye ilşāḳı daḳı cā’iz ²degüldür. Ḳaçan buşūr yeñiden ḫurūc itmez ola, mādde’-i ‘illetūñ ³istişālīne ḫükm olunur. Bu şüretde üzerinde olan ḳabuḳlar ⁴ziyāde taşālīb idüb icleri ḳuruuyub pārcē

pârçe sukûta ⁵ibtidâr ider ve bu eşnâda cild-i vech ve cebhede hâlel ⁶qalmaqsızın burû'-ı tamm zuhûr ider, lakin burû' geldi deyu devâ'-i ⁷mezbûrdan imtinâ' dağı münâsib degüldür, belki ba'de'l-burû' on ⁸beş gün dağı isti'mâl olunmaq lâzımdur ki dâhil-i bedende ⁹mestür ve muhtefi olan baqiyye'-i mevâddüñ küllisi hürüc eyleye. ¹⁰Istirâk-ı mesfûr tecrîbe ve tahîr itmişdür ki "bu mu'âlece ile ¹¹cild-i vech tamâmen şahîh olduğdan soñra ba'de müddetin yine buşûr-ı ¹²cedîde zuhûr ider. Bundan münfehîm ve ma'lûm olur ki mevâdd-ı hırrîfeden ¹³demde baqiyye qalmış olub ba'de müddetin zuhûr eyleye, li-hazâ ¹⁴devâ'-i mezbûrdan ba'de'l-burû' on beş gün dağı isti'mâl ¹⁵olunmaq münâsib olur ki mevâdd-ı hırrîfeyi külliyyen demden tenkiye ¹⁶ve istişâl eyleye ve dağı mevâdd-ı fâsidenüñ demden ¹⁷bi'l-külliyye istişâline şol 'alâyimden hükm olunur ki ¹⁸ba'de'l-burû' cild-i vechde beşrelerüñ eşeri ve lekeleri görünmeye ¹⁹ve müntefiğ olmuş gibi hiss olunmaya ve parmak ile cild [7a] ¹üzerine başdıqda ğalız ve haşin müşâhede olunmaya ²ve bevli dağı aşıhıhayı eţfâlüñ bevline müşâbih ve 'adimü'n-netn ³ola ve dağı ma'lûm ola ki eşnâyı mu'âlecede tıfla ve murzî'aya ⁴lühümât-ı ğalıza ve hâmişâtndan perhîz virilmek lâzımdur. ⁵Vaqt-ı şabâvetde bu murzî'a bu 'illete mübtelâ olmağla tıfla sirâyet ⁶tarîkiyle bu 'illet hâdiş oldığı şürette, tıflı südden ⁷kesmeyince yâhüd murzî'a tebdîl olmadıkça ba'zî def'a burû' kâbil ⁸degüldür, her ne kadar ki devâ'-i mezbûrdan 'alâ vechi küllî isti'mâl olunmuş ⁹ola. Nite ki hummeyât-ı dâ'ireye kına kına mücerreb-i şahîh bir devâ iken ¹⁰ba'zî def'a bir sebeb-i hafî ile aşlâ nefî müşâhede olunmaz ¹¹ve dağı aralıkda yâhüd eşnâyı mu'âlecede bu 'illette demi ¹²taşfiye idici ve ta'mını hâlâvete tahvîl idici edviye'-i sâ'ire ¹³dağı isti'mâl olunabilür ve bu 'illet için Covân-i Mōskâtî ¹⁴nâm tabib Nâpōlî ahâlisinden bir tarîk-i ceyyid ahz itmişdür ki ¹⁵ol tarîk tıfluñ qolundan 'âdetâ yakı açmaqdur ve bu 'amel ¹⁶ile eţfâl-i keşîre şihhat-yâb olduklarını naql ve rivâyet ¹⁷ider, zîrâ koldan yakı açılmaq ile bu 'illete müceb olan ¹⁸ruţûbât-ı hırrîfe ve müte'afine gereği gibi istifrâğ olunub ¹⁹burû'-ı kâmil gelmesine kifâyet ider. Bu 'amelüñ tarîkini şöyle beyân [7b] ¹itmişdür ki tıfluñ ihtiyâr olunan qolunuñ taraf-ı ²dâhilisini pazı yaprağı ile kırmızılanınca cüz'î şiddetlice ³oğalar, ba'dehu üzerine şâbûn-ı esved ve diyârimızda mağrib ⁴şâbunı dinilen devâdan cüz'î tıllâ olunub üzerine pazı yaprağı leff eyleyeler ve anuñ üzerine dağı dülbenden ⁵bir yaşdıcaq vaz' olunub bağlandıqdan soñra terk eyleyeler ⁶ve bu 'ameli bir kaç gün tekrâr ideler, tâ ki cild şâbûn-ı esvedden ⁷çürüyüb münşakıb ola, ba'dehu 'âdetâ kol yakısı gibi ⁸a'mâl oluna. Pelink-i Cermânî nâm tabib bu 'illette ⁹murzî'a dağı perhîz ve ihtimâ eylemek lâzımdur, meşelâ şarâb ¹⁰ve fuqqâ'ü'ş-şatîr ve hâmişât ve lebeniyyât gibi ve aralık aralık ¹¹murzî'aya müleyyin virilmekle, tabîatları muntalîk olmak ve ba'zan ¹²maţâbîh-i muşaffiye ve sâ'ir mu'âlecât-ı münâsibe virilmek lâzımdur ¹³ve dağı hâricden kurıdıq kurşundan ma'mûl ve sâ'ir ¹⁴edviye'-i kâbizadan a'mâl olunmuş merâhim-i kâbizadan ma'mûl ¹⁵edviye ilşâkından ğâyetü'l-ğâye mücânebet ve ihtirâz oluna, ¹⁶lakin cüz'î tahammuz eylemiş kaymak tıllâ eylemekden ben menâfi'-i ¹⁷azîme müşâhede eyledüm" didi. İntehâ.

El-Hâtîme kuşûr-ı lebeniyyeden ¹⁸taħaffuz ve şıyânetüñ tarîki beyânındadır.

Ma'lûmdur ki bu 'illet [8a] sâridür ve sirâyeti dağı ekşeriyâ bi-tarîki'l-irzâ'dur. İmdi eţfâli ²bu marâzdan muhâfaza eylemenüñ tarîki bu sirâyete anları mübtelâ ³eylememek iledür, li-hazâ başîret ve ihtiyât üzre olmak ⁴lâzımdur ki tıflı irzâ' eyleyen vâlide yâhüd murzî'a fî'l-aşl ⁵bu 'illette me'ûf olmaya. Bu şürette murzî'anuñ marâz-ı ⁶mezbûra muqaddemâ ibtilâsi hiss olunduqda hemân ol ⁷anda murzî'ayı tebdîl eyleyeler. Muşannif İstürâk tahîr ⁸ider ki bu marâza mқaddemâ mübtelâ oldun-mı deyu murzî'aya su'âl ⁹olunsa, anlarıñ kesb ve fâ'idelerine muzîr olduğundan ketm ¹⁰iderler, yâhüd vaqt-ı tufûliyyette olan 'avarızı kişi ¹¹idrâkden 'âciz olduğına binâ'en me'ûf olduklarını müdrîk ¹²olmayalar. İmdi zikr olunacaq 'alâmâtdan murzî'anuñ ¹³me'ûf oldığı tahkîk olunub aña göre hareket oluna. ¹⁴Murzî'anuñ tıfl iken me'ûf olduğunun 'alâmâtı budur ki ¹⁵vechinde buşûr zuhûr eylediği maħall ziyâde parlaq ve muşaykal ¹⁶olur ki sâ'irinüñ çehresinde bu parlaklık bulunmaz ve dağı ¹⁷çehresi a'zâyı sâ'iresinden ziyâde beyâz olur. Bu sebebden ¹⁸nâşî 'avâm-ı nâs beyninde rûhyeye mübtelâ olan tıfluñ ¹⁹çehresi ba'de'l-burû' ziyâde güzel olur havâdişi qalmışdur dağı [8b] ¹bu marâzdan ziyâde beyâz ve berrak olan çehre ba'zî ²kırmızılandırıcı şeyler ile telvîn olunsa humret-i ³verdî ve humret-i şengerfî gibi açık kırmızı olmayub ⁴belki bir humret-i ğalıza ve ferferiyye ile mülevvin olur ve levn-i ⁵mezbûr bir yerde tıb olmayub benek benek kırmızı ⁶ve ara yerleri beyâz olur. Zikr olunan 'alâmâtdan murzî'ada ⁷birisi buluna, der-'akâb tıflı elinden alub âher murzî'aya ⁸virilmek lâzımdur ki tıfl müte'eşşir ve me'ûf olmaya ve dağı ba'zî ⁹alâyim vardır ki kuşûr-ı lebeniyyenüñ yakında zuhûr eyleyeceğın ¹⁰i'lâm ider, meşelâ vech ziyâde mümtelî ve müdevver hiss olunur ¹¹ve yañaklar bir humret-i ğalıza ile muħammer olub fekk-i esfele dek, ¹²ya'nî alt çeñeye dek mümtedd olur ve cild-i vechleri yâbis ¹³ve gergin olub buruşdurmağâ kâdir olamaz ve üzerinde ¹⁴olan cild-i raqîkleri şulb olub huşk-rîşe'-i şağîre ¹⁵mânendî olur ve yañaklarını kaşımak için murzî'anuñ ¹⁶kümmini ya'nî yeñini dâ'imâ ol tarafa getürür ve bevlleri ğâyet ¹⁷müntinü'r-râyiha olur ve bu bevli-i müntin ekşeriyâ 'illettüñ ¹⁸aşkâre oldığı vaqtda zuhûr ider. Bu şürette ¹⁹yâçeâdan ziyâde devâ'-i ceyyid yokdur, hemân isti'mâline [9a] ¹mübâderet olunmaq lâzımdur. Yâçeâ benefsec envâ'ından ²benefsec-i zû şelâsete olan ve hercâyî benefşe tesmiye ³olunur bir haşîşedür. Andan insân-ı şahîh dağı tabh ⁴eyleyüb isti'mâl eylese demi taşhih ve taşfiye ider.

Temmet er-risâletu bi-kâlemi şikestei raqmi muħarriri ĩn 'ucâle sene seb'a 'aşera ve mi'ete yne ve elf mine'l-ħicreti men lehu el-'izz ve'ş-şeref. Mim [9b].

Ek-III. Giovanni Battista Palletta'nin *Trattato Delle Malattie dei Bambini di Niccolo' Rosen de Rosenstein* başlıklı çevirisinde yer alan "Lattime" adlı bölümün İtalyanca metni

Lattime

Non mi dilungherò a proporre le varie formole di medicamenti, ed i pretesi arcani per la rogna, stimando in vece più utile il far menzione di un'altra malattia cutanea, che pur affligge i bambini nella loro prima età, della quale siccome il sig. *Rosenstein* non ne fa parola, ed è forse nel nostro paese assai più comune della scabbia, ed anche più nociva di quello credesi; io ne darò una compendiosa descrizione. A questa aggiungerò il rimedio specifico contro di essa pubblicato l'anno 1779 dal sig. *Strack* Pubblico Professore d'Instit. Mediche nell' Università di Magonza in una sua Dissertazione, che è stata coronata dall'Accademia delle Scienze e belle lettere di Lione alli 3 dicembre 1776.

Questa malattia è conosciuta sotto il nome di *lattime*; ed è una quasi comune affezione dei bambini lattanti, per il che fu detta anche crosta latte; e suole finire dopo lo slattamento, o allo spuntar dei denti; sebbene in alcuni continui anche più tardi, ed il sig. *Strack* l'abbia qualche volta osservata in fanciulli di sei anni.

Comincia il lattime da certe pustulette sulle guance or larghe, or rialzate in punta, e ripiene d'un umore limpido e glutinoso, il quale, rompendosi la pustuletta, sorte, e [374] s'attacca alla vicina cute, onde formasi poi una crosta d'un rosso giallo. Questa screpolando dà uscita ad altro umor glutinoso, che indurandosi aumenta la grossezza della crosta, e rende la cute quasi coriacea e le sottoposte parti gonfie colle glandule giugulari, ma di rado la parotide.

Tali croste non oltrepassano in alcuni il confine delle guance; in altri s'estendono verso le orecchie, il mento, e la fronte, e lasciando intatte soltanto le palpebre, formano una vera maschera. Gli occhi ne soffrono assai rare volte, e solamente quando le pustule delle guance sono in piccol numero; per il che riesce assai difficile a conoscersi questa specie d'oftalmia.

Il lattime non s'arresta alla sola faccia; ma prende anche altre parti del corpo, cioè il collo, il petto, il ventre, le braccia, le cosce, i lombi, le natiche ec.

Il sig. *Strack* è di sentimento, che questo male dipenda da un *miasma* particolare, perchè i bambini nati da una madre, che già ebbe il lattime, vengono presi dalla stessa malattia, tanto se si facciano allattare da una nutrice sana, quanto se con qualunque altro mezzo si alimentino come con latte di vacca, di capra, poltiglie ec. Conferma egli la sua opinione coll'osservare che una nutrice, la quale sia stata soggetta alla crosta latte, può infettare i bambini nati da una madre sana.

Si tiene il lattime per un male non molto pericoloso; ma in realtà non va esente da pericolo, quando una porzione del *miasma* ricade sulle glandule, o retrocede per l'applicazione di esterni rimedj. Esso è similmente pericoloso, quando le bolle non sortono bene, e non si riempiono; poichè gettandosi il restante sulle glandule del mesenterio, produce la gonfiezza e tensione dell'addomine, la fame, lo struggimento, e la morte, come osservò il sig. *Strack*.

La guarigione succede in due maniere, cioè o per opera della natura, o per mezzo dei medicamenti. Coloro, che abbandonano alla natura la guarigione, portano la malattia dei mesi, ed anche un anno. E'osservazione del sig. *Strack*, che la guarigione spontanea succede costantemente con una crisi per urina, la quale in tale occasione puzza come l'urina dei gatti, e la guarigione accade in ragione della più o meno celere comparsa di queste urine; [375] e se la crisi riesce imperfetta, ne segue la tabe, l'idropisia secca, la lippitudine, e l'accesso alle orecchie.

Da ciò scorgesi quanto poco fossero finora conosciuti gli andamenti, e i tristi effetti di questa malattia, e quanto sia necessario il curarla. I Medici d'ogni età s'accontentarono di proporre i raddolcenti, ed i miti assorbenti, abbandonando il rimanente alla natura. Ma il sig. *Strack* è giunto a scoprite la specifica virtù d'un' erba indigena, della quale se ne valse pel corso di 20 anni con successo felicissimo, ed è di tanta efficacia contro al lattime, quanta ne possiede la china china rispetto alle febbri intermittenti. Quest'erba chiamasi *Jacea*.

Flos Trinitatis Officin & Mathioli

Jacea tricolor, five Trinitatis flos. I. B.

Si può adoperare l'erba recente, o secca nella seguente maniera. Prendasi un pugillo d'erba verde tagliuzzata senza la radice, senza i fiori, e senza la semente; facciasi cuocer nel latte, e diasi a bere sera e mattina. Ovvero prendasi mezza dramma della stess'erba seccata all'ombra, polverizzata, e macerata per due ore nel latte vaccino; indi si faccia riscaldare il latte coll'erba, si coli, e si faccia bere alla mattina. Alla sera si dovrà ripetere la stessa dose di *jacea*, in modo che il bambino ne prenda una dramma al giorno. Con questo latte si può anche fare la pappa aggiungendovi del pane grattato o della farina. La *jacea* non cangia la sostanza, nè il sapor del latte, ma lo rende anzi più cremoroso o pannato.

Usando il rimedio per otto giorni escono molte pustule, che ingombrano tutta la faccia, del che fa d'uopo avvertirne i genitori, e l'urina contrae un odor cattivo, simile a quella de' gatti. Si prosiegue col rimedio infinoattantochè tutto il male venga cacciato alla superficie del corpo. Allora cadono per lo più le croste in larghe squame dopo la seconda settimana, e lasciano la cute libera e pulita.

In questo tempo non conviene dare dei purganti per non turbare la crisi; nè si deve sospendere il rimedio dopo la caduta delle croste, poichè *quæ relinquuntur, recidivas faciunt*. Si conoscerà poi, che tutto il miasma è scacciato dal corpo, quando la faccia divien molle, non gonfia, la cute sottile, cedente, non dura, non squamosa, e l'orina [376] è simile a quella dei sani. Ma siccome la corteccia peruviana non arriva sempre a domare la febbre; così in qualche caso può la *jacea* anche lungamente adoperata riuscire infruttuosa secondo il savio avvertimento dell' Autore. Ciò può accadere per colpa del Medico, se questi prescrive il rimedio in tempo d'un'altra malattia, che ne scemi l'efficacia, oppur anche per colpa della nutrice. Questa, qualora nell'infanzia sia stata soggetta al lattime, comunica col latte al bambino lo stesso vizio, onde è d'uopo slattarlo, ovvero cambiargli la nutrice.

Si conosce essere stata la nutrice sottoposta al lattime, se ha una faccia assai liscia, lucente, e senza lanugine, e la cute della faccia più bianca di quello essere dovrebbe relativamente alla cute del corpo; se le guance sono d'un rosso scarlattino non uguale, ma disperso in larghe macchie sul restante della cute, che rimane bianco.

Può il contagio del lattime rimanere nascosto nel sangue, e cagionare ostruzioni al mesenterio, oftalmie, lippitudini, ascessi alle orecchie, consumazione ec., ed allora non è si facile a ravvisarlo, come quando si manifesta per di fuori. Perciò i rimedj diretti contro le esposte malattie, che sono effetti del lattime, riescono inefficaci, perchè non diretti contro la vera cagione.

Vi sono però alcuni segni, che possono indicare il lattime nascosto. Questi sono la faccia più piena, le guance rotonde, tumefatte, e di un rosso carico, il quale estendesi fino alla mascella inferiore. La cute sottoposta è dura come il cuojo, e non si può piegare, nè corrugare; la cuticola è aspra nei luoghi rosseggianti, e coperta di piccole squame; il bambino suole stropicciarsi la faccia contro al guancialetto, o ai panni della nutrice; e finalmente l'orina ha un pessimo odore, come quando la malattia è palese. In tal caso non v'ha rimedio migliore del fiore di trinità.

L'eccellente Pratico il sig. Dottor Giovanni *Moscatti* mi ha graziosamente comunicato il modo tenuto dal volgo di Napoli per liberare i figliuoli dal lattime, ossia *per rompere*, com'essi dicono, *la rova*. Questo consiste nell'aprire una fontanella al braccio. Si strofina la parte interna del braccio con una costa di bietola, o di cavolo, fintantochè la pelle diventa rossa; indi vi si applica del sapon nero, co [377] prendolo con una foglia di bietola e con un piumacciuolo, e si trattiene in sito colla fascia. Questa medicazione si ripete ogni giorno fino a che la cute sia stata corrosa e forata dal sapon nero, ed allora si medica come una fontanella ordinaria. Per questa via si evacua a poco a poco l'umor guasto, che mantiene il lattime, e ciò basta per ottenere una perfetta guarigione [378].

Ek-IV. J. P. Duplanil'in *Medicina Domestica o sia Trattato Completo di Mezzi Simplici per Conservarsi in Salute Impedire e Risanare le Malattie Opera Utile e Adattata All'Intelligenza di Ciascuna di Guglielmo Buchan* adlı çevirisinin ikinci baskısının dördüncü cildinde yer alan "Del lattime ne'fanciulli" adlı bölümün İtalyanca metni

ARTICOLO SECONDO.

Del lattime ne' fanciulli.

(Si dà il nome di *lattime* ad una *eruzione* di croste dense, che ricopre il viso, e talvolta alcune altre parti del corpo dei fanciulli: si appella *lattime*, perchè affligge più di sovente i bambini ancora lattanti, che quando sono spoppati. I fanciulli di sei mesi ci vanno più soggetti di quelli che non anno ancora messo i loro *denti*; e svanisce ordinariamente alla fine dell'anno, termine nel quale v'è la costumanza di slattare i fanciulli. Presso alcuni però si manifesta più tardi, e continua al di là dell'*eruzione* intera de'primi *denti*. L'Autore che citeremo qui appresso, ha veduto, cosa non però rara, de'fanciulli di sei mesi ad esserne incomodati: e il figlio d'un mercatante fu soggetto di quattro anni al ritorno di questo male.

Ciò che ci disponiamo a dire circa il *lattime* è ricavato da una eccellente Dissertazione coronata dall'Accademia di Lione nel 1776. Siamo debitori di essa al Sig. STRACK, Medico di *Mayence*, che si lagna con ragione del silenzio della maggior parte dei Medici sopra questa malattia, di quegli stessi ancora che anno scritto sopra le malattie dei fanciulli. "O non ne hanno punto favelatto, dic'egli, oppure l'anno fatto di una maniera poco utile..."[212]

Cagioni del lattime.

(La cagioni del *lattime* è ancora un mistero. Il Sig. STRACK asserisce con franchezza ch'ei non la conosce: che se fosse costretto a dire la sua opinione, direbbe ch'è la *contagione*, e che sebbene non possa darne ragione, questa opinione non manca di fondamento, 1. Perchè i fanciulli nati di madre che abbia patito nell'infanzia questo morbo, sono infestati dal *lattime*, o sieno allattati dalla propria madre, o da una nutrice mercenaria, o vengano nutriti con *latte di vacca*, o con qualsivoglia altro *alimento*: 2. perchè la nutrice che su soggetta al *lattime*, lo comunica al bambino, quantunque questo sia nato da padre e da madre che non l'abbiano avuto; in guisa che, dice l'Autore, di avere spesso veduto una medesima nutrice ad infettare di questo morbo parecchi fanciulli appartenenti a famiglie differenti. Per tanto una nutrice straniera, ch'è stata altra volta soggetta a questo male, lo comunica più sicuramente che la madre che non allatta.)

Sintomi del lattime.

(Egli assale il più delle volte le guancie del fanciullo. Vi si sollevano alcuno *pustole*, ora larghe, ed ora appuntate, ripiene d'un umore limpido, e glutinoso. Una *pustola* che scoppj, sparge un'acqua rossiccia, glutinosa, che per motivo della sua tenacità si ferma dentro la stessa pellicola che la riserrava, e l'una e l'altra si conglutinano con la *pelle*. Siccome queste *pustole* scoppiano con frequenza; e in differenti siti, la *pelle* si ricopre d'una *crosta* d'un rosso gialliccio. Ma questa *crosta* si sfende di spesso, e dalle sue fessure geme altresì un umore glutinoso, che indurandosi anch'esso, aumenta la grossezza e la durezza di tutta la *crosta*. La *pelle* stessa nel sito de male diviene dura come *cuojo*, e le parti sottoposte si gonfiano. Le *glandule* del collo sono solite a gonfiarsi, il che radamente avviene alle *parotidi*.

Negli uni queste *croste* non occupano che le guan [213] cie, e là si fissano: negli altri il male nel tempo stesso s'avanza sopra dell'altre parti: si stende sino alla parte anteriore dell'orecchio, e giunge ancora ad occupare la parte posteriore. Il mento in progresso ne viene infetto, poi la fronte, e tutto il viso n'è da ultimo coperto come d'una maschera. Non vi restano d'immuni che le palpebre, le quali bianche e nude di *ciglia*, appajono di lontano come a traverso l'apertura d'una maschera.

Di rado il male si avventa al globo dell'*occhio*. Questo accidente non nasce che quando le *pustole* sono disperse sopra le guancie, o che ve ne sieno pochissime. Per ciò stesso questa spezie di *ottalmia* riesce difficile a conoscersi, e non può aversene lume bastante che mercè d'una lunga esperienza. Alle volte questo vizio latteo assorda il bambino, e la *sanie* scaturisce dal *meato auditorio*.

Ma il *lattime* non occupa solamente la faccia, si spande ancora sopra alcune altre parti, talmente che non v'è quasi verun sito del corpo che ne vada esente. Ne ho veduto all'intorno del collo, sul petto, sul ventre, lungo le braccia, sulle natiche stesse, e sui *lombi*.

Le madri di famiglia, le donniciuole, e alcuni Medici credono che il *lattime* non sia punto periglioso, e che dopo la sua guarigione, i fanciulli acquistino miglior sanità, che il loro viso divenga più bello, e che se vengano in progresso assaliti dal *vajuolo*, non ne restino butterati. Questo non è che un errore. Ben lungi dall'essere più bella la *pelle* del viso, rimane bianca, liscia, lucida; e il *vajuolo*, sia *discreto*, sia *confluente*, la segna di altrettanti butteri, quanto in quelli che non anno patito di *lattime*.

Finalmente questa ultima malattia non va esente da pericolo; ella al contario è spesse volte riuscita funesta, o perchè le *pustole* si sono naturalmente depresse, o perchè essendo uscite al di fuori, una parte della materia morbosa ha ristagnato dentro le *glandule*, o perchè una regola contraria di cura ha fatto retrocedere l'umore che si faceva strada al di fuori. Il Sig. STRACK ne riferisce parecchi esempj, che si possono vedere nella sua Dissertazione, ma [214] che noi tralasciamo, per tema di troppo allungare il presente Articolo.

Il *lattime* è pericoloso se persiste lungo tempo: lo è anche più, se le *pustole* non sortono nella quantità conveniente. Imperciocchè allora la porzione d'umore che resta, s'ingorga nelle *glandule mesenteriche*: quindi la gonfiezza del ventre e la *timpanitide*. Ben presto il fanciullo smagrisce, perchè il *chilo* non può pervenire alla massa del *sangue*, e cade in un *marasmo* che l'uccide.

Questa malattia si guarisce tanto naturalmente, quanto mediante i soccorsi dell'Arte. Ma la guarigione abbandonata alla Natura, riesce più lenta che quella la quale è procurata dall'Arte; poichè si è veduto questo male resistere sei mesi, un anno ancora, allorchè fu abbandonato a se medesimo; laddove questo è un affare di quindici giorni, più o meno, allorchè si tratta con il *rimedio* che ora esporremo.

In generale l'*eruzione* si avvanza con tanto più di rapidità, e le *croste* cadono tanto più prontamente, con quanto più di prontezza il bambino infermo scarica un'*orina* d'un puzzo insoffribile, qual è quello del piscio de'gatti. Sia, o non sia medicato questo male, l'infermo non risana se non abbia in parecchie fiatae separato una tale *orina*: più che questa tarda a comparire, tanto più il male va in lungo. Questa malattia è dunque una di quelle nelle quali bisogna somministrare dei *rimedj* il più presto possibile.)

Cura del lattime.

(Tosto che abbiasi certezza dell'esistenza di questo morbo, ed è necessario il farlo con la maggiore sollecitudine possibile, relativamente alle conseguenze ch'egli porta seco, si somministrerà lo *spesifico*, vale a dire la *jacea*, che si chiama ancora *erba della Trinità*, ec.: *rimedio* il quale, dice il Sig. STRACK, produce una guarigione perfetta, pronta, e sicura. Le foglie di questa pianta sono quelle di cui si fa uso. Si adoperano fresche o secche. Allorchè si [215] vuole prescriverele fresche, se ne levano le radici, i fiori e le sementi, e si scielgono le sole foglie. Se ne piglia la quantità d'un pugno, che si taglia minutamente. Si fanno bollire queste foglie dentro una mezza tazza di *latte*, che si fa prendere al fanciullo nel corso della mattina: si ripete la stessa dose la sera. Qualora vogliasi piuttosto adoperarle dopo che sono state seccate all'ombra, si riducono in polvere; si piglia una mezza dramma di questa polvere, che si lascia in *infusione* per due ore in una mezza tazza di *latte*; si fa poscia bollire per alquanto tempo, e si feltra. Si dà questa dose la mattina, e si replica la seta, di modo che il fanciullo prenda una dramma di questa polvere per giorno.

Quanto alla maniera di far prendere questa mezza tazza di *latte* al fanciullo, si può porgerla a cucchiain, o farne una zuppa, una pappa, ec. giacchè la *jacea* non inagrisce il *latte*, e non altera il suo grato sapore; anzi lo rende più puro, e ne forma un fior di *latte*.

Negli otto primi giorni dell'uso questo *rimedio*, escono delle *pustole* in gran quantità, anche ne'fanciulli che dianzi non ne avevano che poche o affatto nessuna: in picciolo tratto il viso si copre tutto d'una *crosta* densissima; conviene avvertirne di questo i genitori; e sebbene l'*orina* non abbia ancora mandato verun odore, ella in allora ne piglia uno insoffribile, simile al puzzo del piscio di gatto, come abbiamo accennato di sopra.

Si continua l'uso di questo *rimedio*, finchè l'umore esce al di fuori: allorchè l'*eruzione* è compiuta, che le *croste* sono grossissime, e che non resta più vizio latteo dentro del corpo, le *croste* cadono; e si staccano d'ordinario in larghi frammenti dopo la seconda settimana, e lasciano la *pelle*, senza cagionarvi detrimento veruno.

Sebbene le *croste* sieno cadute, e che il volto sia perfettamente netto, non devesi tuttavia cessare di sbalzo dall'uso del *rimedio*; uopo è anzi il continuarlo ancora quindici giorni, acciocchè possa cacciar fuori tutto l'umore che potesse ancora rimanere al di dentro. Imperciocchè il Sig. STRACK ha di [216] spesso osservato che la *pelle* essendosi bene ripulita coll'uso di sì fatto *rimedio*, ed essendo rimasta tale per qualche tempo, si ricoprì in progresso di *croste* novelle.

Ecco i segni da'quali si riconosce che tutto l'umore è interamente sortito dal corpo, e che non ne resta più vestigio alcuno al di dentro: il volto del bambino rimane morbido e senza gonfiezza; la *pelle* del viso è morbida; si può farle prendere delle pieghe col maneggiarla tra le dita; non è nè dura, nè tenace, nè ruvida, nè scagliosa; le *orine* da ultimo rassomigliano a quelle di ogni altro fanciullo sano.)

Mezzi di preservare i fanciulli dal lattime.

(Siccome la cagione della malattia è la *contagione*, il mezzo di preservarne i fanciulli è di non esporli a questo *contagio*. Ora abbiamo veduto che la via per la quale si comunica particolarmente cotesto morbo, è l'allattamento: si dee dunque guardarsi di non far allattare i bambini da una madre o da una nutrice che sia stata infetta di questo male. Imperciocchè un carattere particolare al *lattime*, è di lasciare nella persona che lo ha patito, un lievito che sussiste per lungo corso di anni, e ch'essa trasmette a'suoi figliuoli, o a quelli che allatta.

Questo fenomeno spiega perchè la *jacea* non guarisce sempre il lattime. In fatti se il fanciullo, che ha il male, è tra le mani d'una nutrice che lo abbia patito nell'infanzia, si comprende che non può sanarsi, poichè è incessantemente esposto alla cagione che può ingenerarlo. Era dunque di somma necessità l'aver dei segni o dei caratteri, da'quali si potesse riconoscere che la madre o la nutrice abbia avuto cotesta malattia; e della scoperta ancora di questi caratteri siamo debitori al Sig. STRACK. Non conviene contentarsi d'interrogare la nutrice: ella ha troppo interesse per celare la verità, allorchè si tratta d'un oggetto di lucro. D'altra parte può ella stessa ignorarlo, perchè non l'ha patito ch'essendo bambina, perchè gode una buona salute, perchè i [217] caratteri ch'essa porta, non sono che poco cognitivi al volgo. Si dovrà dunque esaminarla con attenzione, e si verrà accertati ch'ella ha avuto questo male.

Se la *pelle* del volto di questa nutrice è molto più liscia che non è nell'altre femmine; se sia molto più bianca che quella del resto del corpo, questo carattere è uno de' più certi. A cagione di questo stato della *pelle*, il popolo, come l'abbiamo fatto osservare, pretende che il *lattime* renda i fanciulli più belli. Qualora il contorno delle guancie è molto liscio e rilucente; se esponendosi al fuoco, o a qualsisia altra cagione che fa arrossire, il volto non prende un colore di rosa o di cinabro, ma quello di porpora o di scarlato; finalmente se questo colore carico non si sparge uniformemente sopra le guancie, ma si diffonde con macchie larghe, distinte le une dall'altre con alcuni spazi bianchi frapposti.

Subito che la nutrice dà a divedere sì fatti segni o alcuno di essi, deesi ritirare da essa il bambino, perchè piglierebbe indubitatamente il morbo; e non si potrà star sicuro che il fanciullo non ne sia di già infetto, benchè non appaja ancora alcuna *pustoletta* al di fuori.

Se questo fanciullo ha il viso straordinariamente grande, se abbia le guancie gonfie, rotonde e rilevate; se non sono di color di rosa, ma d'un rosso affai carico dai pomelli sino alla mascella inferiore; se le *pelle* apparisce al tatto dura come il cuojo; se palpandola colle dita, non vi si possono formare delle pieghe o rughe, carattere che inganna le madri di famiglia, che in tal caso si gloriano della carne soda e grassa dei loro figlinoli; se l'*epidermide* apparisce ruvida al tatto, e come leggermente squamosa, specialmente nei siti del viso che anno del colore; se il bambino è solito di fregarsi il volto sopra i guancialetti della sua culla, o sulle vesti della sua nutrice; finalmente, e questo carattere non permette di più dubitarne, se l'*orina* ha il puzzo fetido del piscio di gatto.

Che se si osservano cotesti segni o alcuni di essi in un fanciullo, forza è il levarlo di mano della nu [218] trice, e dargli subito lo *specifico*, cioè la *jacea*, come s'è prescritto di sopra pag. 215 di questo Vol. Questo *rimedio* cacciando il veleno al di fuori, non tarderanno a manifestarsi le croste del *lattime*.

Finiremo coll'osservare che la *jacea* è un *rimedio* dolcissimo; che una persona in salute può prenderlo impunemente, e senza che ne risulti il menomo in conveniente: talmente che, nel caso che i segni ora esposti non fossero ben distinti, o sembrassero equivoci, non converrebbe lasciarsi trattenere dal timore di somministrare un *rimedio*, la di cui indicazione non fosse abbastanza evidente. Egli non può recare male alcuno, e l'esperienza ha deciso, ch'ei fa uscire la crosta del *lattime* in alcuni soggetti che non danno verun motivo di sospettarla.) [219]

Ek-V. Josef Jakob Plenck'in *Doctrina de Morbis Cutaneis* adlı eserinin İtalyanca çevirisi *De Morbi Cutanei*'de "Crosta Lattea" adlı bölüm

CROSTA LATTEA

È un' efflorescenza crostosa, che a' bambini da latte assedia strettamente le guance.

Le *specie* sono due:

1. *Crosta latteae volgare*. Principia con vescichette numerose coerenti, gonfie di sugo olioso, bianche, poi gialleggianti. Aperte le vescichet [81] te, si vede la cute forata con radi bucolini circolari, da' quali trasuda un umor viscido, che poi si fa in croste bianche o gialle. Queste croste sono ora *umide* ed ora *secche*.

Serpeggia alle volte la crosta latteae e va nella parte posteriore del capo, nell'orecchie, nel mento, nel collo, ed anche in tutto il corpo. Talvolta eccita gran prurito; e perciò quegli infanti, che han questo morbo, piangono, non dormono, o dormendo s'impauriscono, e sono tardi a andar del corpo.

Causa materiale è una deposizione d'acrimonia oliosa alle glandule cutanee delle gote o del viso; quindi vi son più soggetti gl'infanti grassi, o quelli, la cui nutrice ha sangue troppo olioso, vecchio ed abbondante.

Prognosi. Talvolta è morbo difficile a sanare; ma sanato, la pelle delle gote resta bella e illibata. Se si sopprime l'efflusso del morbo, ne seguono mali pessimi.

La *cura* vuole.

1. Che *si stoppi* l'infante, o che si cambj nutrice, pigliandone una più giovine e men grassa.
2. Ma se questa non si può avere, al [82] lora la nutrice 1. si astenga da vino, birra e latticinj; 2. si purghi alcune volte; 3. beva decotti che purifichino il sangue; 4. usi vitto tenue, non pingue o latteo; e 5. si tratti l'infante coll'istesso medicine e dieta.

Esternamente gli si schivino i medicamenti piombati, od altri diseccanti; e due volte al giorno gli si unga la crosta latteae con acidetto cremor di latte, da me più volte sperimentato utile.

II. *Crosta latteae volatica*. È familiare ad infanti di sei mesi, vicini a far i denti. Lor nascon nelle labbra o nel mento certe quasi vescichette verrucose, che stillan siero o diluita marcia: cadute le vesciche, rossa ne riman la cute, e un po rimosa.

Si *cura* come la crosta latteae volgare. [83]